

Pouvreuren hiztegiez eta hiztegitzaren historiaz

JOSEBA A. LAKARRA

(EHU-Gasteiz)

Abstract

In this paper we propose a new view of the linguistic production of S. Pouvreau, a 17th century French-Basque lexicographer and translator. It was generally believed (see Mitxelena 1961) that his methods were primarily based on the collection of words learnt from oral contemporaneous Labourdin speech and on the study of books which were available to him and which he quoted repeatedly as if they were documental proof. Against this view, we propose that the model of dictionary which Pouvreau represents must be radically reconsidered in the light of several issues: the testimony provided by his translations (which are full of lexical creations); the overall structure of his dictionaries (including MS - C published by Bilbao 1992) as well as the structure of their lexical entries; the analysis of the behaviour of his sources and models (Oudin), and of the ideas explicitly maintained by contemporaries, in particular German ones (cf. Jones 1991).

Several facts lead us to believe that his dictionary is one "of competence" (cf. Hullen 1988 on Schottelius) rather than "of speech" as Mitxelena would term it. The first indication is that there is a very low percentage of quotations from other authors and that such quotations appear under "head words" and not in the many derived ones. Secondly, derived words are placed underneath head words and they are formed with recurring suffixes. In addition, the only thing which Pouvreau explains in the introductory notes to the dictionary is precisely the formation of words. Finally, there is the fact that Mitxelena finds in P not only words which "were" but words which "could have been" —P's is the first documentary source even for many other words which have been since accepted in usage (cf. Sarasola 1984ss)—

We present evidence which leads one to believe that, not only in the case of P but also in

* Lan hau Lakarra 1993-ko zenbait zatiren bertsio zuzendu eta zabaldua da; Beñat Oihartzabalek tesiaren defentsa egunean egindako gogoetaz landa, lehengo eta oraingo Gidor Bilbao, Ricardo Gómez, (Pouvreauz tesia prestatzen ari den) Mari Jose Kerejeta, Iñigo Ruiz Arzalluz, Javi Ormazabal, Blanca Urgell eta Koldo Zuazoren oharrei eta emandako laguntzari asko zor diet; ez bekie, ordea, hemengo iritzi errudun eta akatsen hogen osoa haiei lepora.

Hurrenez hurren, Joakin Gorrotxategik eta Iñigo Ruiz Arzalluzek zuzendu Eusko Jaurlaritzaren eta EHU-ren bi ikerketa proiekturen laguntzaz baliatu naiz.

that of other old Basque lexicographers and their contemporary European authors and models, it is grammar, in the sense of system of rules, which plays a fundamental role in language and its description, whilst vocabulary is a product of grammatical rules. Thus, the size, structure and adequacy of the lexicon depends on the nature of the syntactic rules of the language. Only if these rules degenerated would the language do so too (cf. Lakarra 1994a on Harriet and other studies on the lexicographic ideas of the 17th and 18th centuries).

Structure of the paper: § 1. Introduction; § 2. P "honest" lexicographer; § 3. On the abundance and accuracy of the quotations in P; § 3.1. Analysis of the entries under letter D-; § 3.2. Id under letter F-; § 3.3. Ms C; § 3.4. P's dictionary is not one "de autoridades"; § 4. Lexical renewal in P's texts; § 4.1. Text analysis; § 4.2. Lexical creations in HLEH from P's texts; § 5. Lexical renewal in P's dictionaries; § 5.1. Lexical creations in P's dictionaries; § 5.2. Compound and derived forms under letters A- and B-; § 6. On lexicographers' "sins": § 6.1. Mitxelena on P's sins; § 6.2. On the structure of lexical entries in C MS (and elsewhere); § 6.3. P as Oudins's beneficiary and disciple; § 6.4. On Oudins's lexicographic practice. § 7. Grammars and dictionaries; § 7.1. Notes on derivations in P's introduction to his dictionary; § 7.2. Derivation in the grammars; § 7.3. Derived forms in Nebrija's dictionaries; § 7.4. Id. in P's dictionaries; § 8. From lexicographic practice to grammatical theory: the dictionary as a servant of the grammar; § 9. German and Basque lexicographical traditions; § 10. Conclusions: P's dictionary: a dictionary of competence. § 11. References.

Laburpena:

§ 1. Sarrera; § 2. Pouvreau hiztegi gile zintzo; § 3. P-ren aipuez: azterketa adibide bat; § 3.1. D- letran; § 3.2. F- letran; § 3.3. C eskuizkribuaz; § 3.4. P-rena ez da autoritate-hiztegia; § 4. Lexiko berrikuntza P-ren testuetan: § 4.1. Hitzberriak P-ren testuetan; § 4.2. P-ren testuetako hitzak HLEH-n; § 5. Lexiko berrikuntza P-ren hiztegietan: § 5.1. Hitzberriak P-ren hiztegietan; § 5.2. P-ren hiztegi giko A eta B- letretako konposatu eta eratorriak; § 6. Hiztegi gileen bekatuez: § 6.1. Mitxelena P-ren bekatuaz; § 6.2. C-ko sarreren (eta gainerakoen) egitura; § 6.3. P. Oudin-en zordun eta ikasle; § 6.4. Oudin-en ariketaz; § 7. Hiztegiak eta gramatikak: § 7.1. P-ren hiztegi aitzinéko eratorpenarekiko oharrez; § 7.2. Eratorpena gramatiketan; § 7.3. Eratorpena Nebrijaren hiztegietan; § 7.4. Eratorpena P-ren hiztegietan; § 8. Hiztegi gintza ariketatik gramatika teoriara: hiztegia gramatikaren morroi; § 9. Alemaniarrak tradizioa eta gurea; § 10. Ondorioak: P-ren hiztegia gaitasunaren hiztegi; § 11. Bibliografia.

1. Sarrera*

Como la obra trata de defender la capacidad de la lengua para expresarlo todo, se comprende que Larramendi, *sin duda el primero*, presentara a continuación una teoría de la formación de los neologismos, punto que sigue todavía de actualidad (Tovar 1980: 87).¹

(1) Etzana neurea. Ohar bedi Tovar 1745eko hiztegiak ari dela (berak 1853ko ediziotik aipatzen badu ere); beharbada bestelakorik esan zezakeen Lakarra 1994a-n (44. or. eta hh.) aipatzen eta iruzkintzen den 15 urte lehenagoko Arte-ko "Formación de los nombres sustantivos y adjetivos"

Tovarren azalpen errazegi honek –eta lehenagoko euskal tradizio aski luzeak– Larramendiren hitz-eraketarekikoak ia arazo pertsonal / pertsonalitate arazo bilakatzen du. Aurreko lanetan (Lakarra 1985a, 1992, 1993) Larramendik hitz berriak funtzio ezagun eta aurretiaz markatutakoarekin (“voces facultativas”) asmatu zituela eta garai hartan eta lehenago ere (cf. Lakarra 1994a Martin Harrietez) jokabide hori gero baino hobekiago ikusia zegoela erakutsia dut –Etxeberriren kidesun esplizitoak eta Pouvreau eta Urteren hiztegi-tako iharduera inplizitoak hala dioskute (cf. Lakarra 1994b-c, eta beheago)–; orobat, hitzberrien erabilerari dagokionez, Larramendik berak asmatuak zegokien neurrian erabiltzeaz landa, XVI eta XVII. mendeetako idazleek ere bide hori ibili zutela hark eta bere jarraitzaileek baino lehenago (cf. Lakarra 1985a, 1992). Asmatutako hitzberrien iraupena, jakina, ez datza neurririk handiengan, beren eraketaren egokitasunean eta haien beharra eta kultura euskaraz eman nahia bateratsu doaz Larramendi eta haren jarraitzaileengan zein gainerako euskal idazleengan. Larramendik hitzberriak asmatzen hasi baino lehen euskalki bereiztasunik gabe bildu ahal izan zituen euskarazko hitz guztiak sartu zituen bere hiztegian Euskal Herri guztietara zabal litezen eta denetan ezagut. Guzti honek dakar, beranduagoko garbizaletasun batzuek ez bezala, bere hitzberriekiko joerak inongo etenik ez suposatzea (eta proposatzen duen mailebuekiko erdiko bideak hain gutxi) euskal tradizioarekiko eta, aldiz, Larramendirengan dugula katearen begirik sendoenarikoa, bere jarraitzaileak ere tradizio horren zaletasunean hezten dituelarik.

Orobat, baditugu aztarnak susmatzeko Larramendi, bi mende beranduago altu-betarrak bezala, ez ote zen gehiago arduratzen gramatikaren erabileraz ezen ez hitz honenaz edo harenaz; nolahi ere den, ez gutxiago sermolari txarrei egin errietetan eta bere ondorengoen gramatikarekiko arduran (eta *Arteak*-k lortu hiztegiarekiko baino zaletasun ez txikiagoan) oinarriturik; azken finean Larramendiren lanak ez dira behar bezala ulertu biak batera, gramatika eta hiztegia aztertu ez direlako. Biak dira elkarren osagarri, batak bestea eskatzen zuen helburua –hizkuntza bere osoan agertzea eta kultur lanabes eta bitarteko izan zedin lantzea– beteko bazen; gramatika hiztegiaren berme izatera dator, haren oinarriak sendotzera eta balorea aragotzera, eta zenbaitek hartan ikusi nahi izan duten txantxetako jostailu-itxura arras suntsitzera eta ezabatzea.

Lehenago erakutsi bezala (cf. Lakarra 1985a eta 1993-ko azken kapitulua), ezin mantentzeko hain ospe txarreko izan dituen hitzberriak erdal egokitzapenak bete-
tzeko eta kanpotarrak isiltzeko asmo maltzurrez sortu zituela Larramendik, berak baitu

miatu izan balu; nolahi ere ustezko lehentasun horretaz mintzatuko gara haboro. Aipatu lan horretako § 2.6.ean nenkarren Harrieten beraren hitzberri eraketa proposamenaz ere gogora zitekeen; alabaina, horren berri Tovarrek Humboldtaren bitartez izan zuela dirudi (liburu osoko aipu bakarra, 152. orrialdean, zeharbide horretatik dator). Bat etorri behar hitzaurrean diogenarekin: “La mitología terminó por convertirse en ideología, y la rutina y la ignorancia, en circunstancias desfavorables y peligrosas” (11) eta, beharbada, “al agravamiento de la situación política han contribuido la información sin crítica y siempre incompleta y la llegada y difusión tardía de ideas objetivas y científicas” (9). Beharbada Etxeberri Sarakoaren eta beste zenbaiten azterketa saihestu ez balu zailago gertatu zatekeen liburuari berari juzku hori merezi osoz ezartzea.

aitortzen, aldarrikatzen hobe, (eta gazteleraz egin ere, guztiak ulertzeko moduan) "voces facultativas" delakoak guztiak asmatu dituela lehenago horrelakorik ez baitzen sortu premiarik ere ez izaki. Premiak, ordea, garaian garaikoak eta zeinek bereak; Larramendi aurretik ere horrelakorik nozitu eta nolabait konpondu nahi izan zela dakusgu Harrieten lekukotasunean. XVI eta XVII. mendeko idazle lapurtarren obretan ere hitzberri anitz bildu ahalko genukeela markatua dut dagoeneko, eta orobat hiztegieta andoaindarraren aurretiko ohitura dugula are euskal hiztegi gintzan (cf. Lakarra 1985a eta 1994a). Beldur naiz puntu hauek ez diren behar arretaz aztertu.

2. Pouvreau hiztegi gile zintzo

Silvain Pouvreau frantses elizgizon eta Lapurdin euskaldunberri eta euskal idazle bilakatuaren euskara-frantses (eta, zati batzuetan, -latin-gaztelerazko) hiztegi amai-gabea Landucciren *Dictionarium linguae cantabrigae* lehenaren (cf. Agud-Michelena 1958) baino ehun bat urte beranduagokoa (1665 b.l.) dugu.² Parisko Biblioteka Nazionalean bi kopia ezberdinetan (7. eta 8. eskuizkribuak) gorde da. 8.a *çafarda*-tik *xusquerra*-ra hedatzen da 167 foliotan (gramatika ohar eta besterekin); 7.a osoa dugu, 213-foliotan, zuzenketa eta gehiketekin. Oraindik argitaragabe badirau ere, Duvoisin, Aizkibel, Maurice Harriet, Azkue, Lhande eta bestek baliatu dute, (Xahoren kopia ere ikusia dut) aspalditik baita ezagun haren aberastasuna:

En la Biblioteca Nacional de París se conservan, aparte de otros manuscritos, dos copias de un magnífico diccionario vasco-francés [Incluye –dio oharrean– muchas veces la traducción castellana, pues Pouvreau conocía muy bien esta lengua, la latina e incluso la hebrea. Hay también en su diccionario muchísimos refranes castellanos, junto con los vascos y los franceses] que desgraciadamente sigue inédito si bien es verdad que ha sido profusamente aprovechado por los lexicógrafos posteriores desde Humboldt, *para componer el cual estudió Pouvreau detenidamente las obras impresas de varios autores vascos* (Leizarraga, Axular, Harizmendi, Ercheberrri, pero no Dechepare) y contó entre sus informadores a Oihenart" (Mitxelena 1960: 74-75).³

Oihenartek egindako oharrez landa (cf. Kerejeta 1991ko argitalpena), eta haren lanetarik jasotako berbeekin batean, Axular, Leizarraga, Harizmendi eta Etxeberri Ziburukoarengan –are honen hiztegi galdua dela bide– aurkitu eta zehaztu izan dituzte Urquijok (1909), Vinson (1910) eta Mitxelenak (1961), Harizmendi eta honek moldatutako Haranbururekikoak ere Kerejetak (1991) garbitzen zituelarik.⁴

Urquijok bere lanaren ondorio gisa emana ezar genezake hemen, Pouvreauren hiztegiarekiko uste orokorra izan baita geroztik:

(2) Ikus Vinson (1891, 1892, 1910) eta Kerejeta (1991): lehendabizikoak Pouvreaux dakizkigun biografi datu gehienak bildu zituen, artean bere liburuen edizio fetxak ere erabiliaz; bigarrenak Pouvreau eta Oihenartek gurutzatu gutuneria miatzen du egileak eskatu eta zuberotarrek bidali ohar interesgarriak noiz arte luzatzen diren eta, azken finean, noiz arte diharduen Pouvreaux bere hiztegi jakin asmoz.

(3) Etzanak neureak, bihurtuko naiz beherago pasarte honetara; bidenabar, ez dirudi P-ren gaztele- ra ezagutza sakonaren frogarik denik orain.

(4) Hasiara batean Zalgize eta Beriain ere hautagai zituzten bi lehenek.

Queda también evidenciado, que Pouvreau, sacerdote no vasco, pero que logró aprender el vascuence mientras desempeñaba su ministerio en la parroquia de Bidart, prosiguió sus estudios en París con verdadero entusiasmo. No satisfecho con aumentar el escaso caudal de libros en vascuence mediante las traducciones del catecismo del Cardenal Duque de Richelieu, del *Philotea* y del *Gudu Espirituala*, procura incluir en su diccionario cuantos vocablos encuentra en las obras de Lizarrague, Oihenart, Axular, Etcheberri, Sauguis y otros escritores; pide en los casos dudosos explicaciones al célebre autor de *Notitia Utriusque Uasconiae*; y todos estos trabajos y afanes dan por resultado el vocabulario vasco-francés que, por imperdonable desidia de los vascos, permanece todavía inédito (Urquijo 1910: 519).

Pouvreuren lanaren balioa behin baino gehiago goraiatu izan du Mitxelenak: “Eta iturburu nagusiak, euskal-iztegi lanetan, bi dira. Amazazpigarren mendean, Silvain Pouvreau erdalduna; emezortzigarrenean, Larramendi andoaindarra” (1961: 361); “eztago orren balioa geiegi goratzeko beldurrik: lotsarik gabe esan diteke, erdaldun batena izanik, geroagoko edozein euskaldunenak baiño uts gutxiago duela” (1961: 370). Baina, ondoko hiztegegileek dioten zorraren handia markatu arren, akats bat bederen aurkitzen zion: “Erru bat du izatekotan: izan ditezkean itz erakarrak, ez direnak bakarrik, sartu dituela zenbait aldiz, dirudienez beintzat.” (ibid).

3. Pouvreuren aipuez: azterketa adibide bat

Hiztegiaren garrantzia euskal lexikografiaren eta lexikoaren historian paregabea izan arren, ikerketa oso atzera dugu: monografia on bat falta zaigu egituraz, bi eskuizkribuen arteko diferentzietan, hauen eta hiztegi laukoitzaren saio laburraren loturaz,⁵ erdarazko iturrietan, ereduaz,... hiztegiaren beraren edizio-arazoez landa.⁶ Bere euskal itzulpenetako hizkera ere argigarri bide genuke egiteko honetan (ikus Lakarra 1992 eta 1993ko azken kapituluko oharra eta beheagoko oharra).

3.1. Nago Pouvreuren hiztegiari buruzko oinarritzko zenbait ustek ez duela oinarri sendoegirik, D-n aurkitu sarreren azterketaren bitartez segidan erakutsi gogo dudana legez.

[68] Dafailla, nappe	ecin daidit, je ne peux faire	damutsua, damuz be-thea
dafailluna, essaymain	dainua, perte, dommage, degast	damu gaitcic
daga, dague	dainatcea, endommager	damugarria
dagatcea	damaza, damas	damutcea
daguidanz, en la gram.	damaz figuratua, damas a fleurs, damas ondé	damutcecoa
hala daguidanz,	damua, douleur, regret, fascherie	damuztatcea
daidit, en la gram.	damucorra	damuztaturic
badaidit, edo ahal daidit, je peux faire		dançut, en la gr. ençutea
		dançudan beçala, Io.
		5.30

(5) Bilbao 1992 arte azken gai hau bibliografian erabat ahaztua zen (cf. § 3.3); izan ere Bilbaok argitaratu Pouvreuren saioa laburregi zen eta hitz artean ezezagun gutxi bide zuen euskal hiztegiez arduratzen zirenen, baliatzen hobe, arta erdiesteko.

(6) Lan honen lehen zirriborrotik hona Mari Jose Kerejetak edizio lanak aski aurreratuak ditu eta aurki guztion eskuan izango ahal da.

dannacionea	claracinoa, declara- tion	delienta, diligent, agu- do
dannagarria	declaratcea, declarer	[69at] dembora, le temps
dannatcea	declaratçaillea, qui de- clare	dembora ferdea
dansa	ecin declaratuzcoa, cho- se qui ne se peut de- clarer	dembora goibela, temps sombre
dansaria	defauta, défaut, terme de palais	dembora hecea, temps humide
dansatcea	defota, A.	dembora idorra, temps sec
[68at] dantçut	emazte defota, sterile, agorra	dembora gaitza, temps fascheux
cer dantçut hitaz? qu'en- tens ie de toy?	deffendaria, défenseur, protecteur	dembora mudacorra, temps inconstant
gucioc dantçutela,	deffendarcea, deffendre, se deffendre	dembora sailla, temps ferme
dardoa, dard	deffensa, deffense, prohibition	dembora laburric ar- tean, dans peu de temps
dardotcea, darder	deguia	demborazcoa, temporel
daritçat, asco daritçat	deïa	cembait demboratacoa, qui est pour quel- que temps
iaquitea, me suffit	çure deïa du, il vous appelle	demboratacotz, pour un temps, ad tempus
de sçavoir	meçara deïa, le son de la messe	demonioa, demon
badaritzat	deitcea, appeller, nom- mer	demoniatcea, rendre ou devenir demon
eztaritzat	deithatcea, appeller	demoniatua, endiablé
Jaincoari on daritzote- ney, Ro.8.24	guiçon deithatua, guiçon deitua	dena, ce qui est, du ver- be naiz, ie suis, vo- yez içaitea en la gram.
darticoac, darticoa, bel- har suerte bat le- chatceco	hainitz deitua, guti hau- tatua	dena den beçala erraite- ra, pour dire la cose co(mm)e elle est
dastatcea, taster, gouster	deithora, plactus	denarequin, avec ce qui en est, en verité
dauantala, deuenté, ta- blier de femme,	deithorea, lamentation pour les morts, luc- tus	denda, boutique de tai- leur
abantal	deithorez nago, plango	dendaria, tailleur
deabrua, diable	deithorezco erasia, can- tus lugubris, E	dendalgoa, metier de tai- leur
deabrucoa	deïthoratcea	dentilla, dentelle
deabruqueria, diablerie	deliberacionea, delibe- ration, resolution	desafioa, defi
deabrutasuna, endiable- rie	deliberatcea	desafiatcea, defier
deabrutcea, rendre ou devenir diable	deliberatçaillea	desarra, A.139
deabrutua	deliberatua	desarraçoina arraçoin iduritcen çaitçu
deabruzco mihia, lan- gue de diable	guiçon deliberatua	desarraçoinetza
debauxqueria, debauche	deliberatuqui, delibera- turo	
debauxatcea, debaucher	deliença, diligence, agu- dotasuna	
debecua, defense, prohi- bition		
debecatcea, deffendre, prohiber		
debecatu nau		
debecatçaillea		
debecuzcoa		
deblauqui, A.262. har- diment, avec resolu- tion		
[69] declaracionea, de-		

desbiztatzea, cernir le lustre, enlaidir, de-figurer	desgogara çait, il me deplaist	despitez, par depit despitatzea, depiter, despitcea
desbiztagarria, qui rend defforme	desgogaracoa, qui de- plaist	desplacera, deplaisir
desbistacinoa, H.	desgogaramendua	desplacerez, par deplaisir
[70] descansua, soulagement d'esprit	desgogaragarria	desplacermendua
descansatzea, decharger, mettre en repos d'esprit	desgouernua, A. mauvais gouuernem[en]t	desplacergarria
descansu handia dut, i'ay lesprit grandem[en]t dechargé	[70at] desira, desir	[71] desserratzea, desse- rrer, delier, lerratzea
descargua, decharge	desiramendua,	desserta, dessert de table
descargatzea, decharger	desirapena	destarta,
descargamendua, de- chargement	desiratcea	destatcea, mirer prendre visée
descargatçaillea, qui de- charge	desirtcea, deuenir desi- rable	destatcen dira eta ez tute desserratcen, A.54
desconsolacionea	desircundea	desterrua, exil
desconsolamendua	desirosa	desterratzea, exiler, ban- nir
desconsolatzea	desiros gara iaquitera A.302	desterramendua, ban- nissement
desdixa, O. malheur, infortune, desdixta	desmoldatcea, defaçon- ner	detchumac, disme, ha- marrenac
desdixaz, desdixac, par malheur	desmoldagarria	detchumaria, dismeur
desdixatzea	desmorditcea, A.	detchumatcea, dismer
desdixatuac ez tu adisqui- deric bere molçaz bertceric, O.pr.111, le malheureux n'a point d'autre amy que sa bourse	desohorea, deshonneur, desondra	detchuma biltçaillea, qui amasse les dismes, detchumaria
deseguitea, defaire, de- truire	desohoratcea	deuersatcea.2., digerer, ehoitea
deseguina, defait, de- truit	desohoramendua	deuocionea, deuocion
deseguillea, qui defait, destructeur	desohoratçaillea	deuocionean iartcea, se mettre en deuotion
deseguindura, dese- guintça, destruction	desohoragarria	deuocionezco liburua, liure de deuotion
desencusa, excuse	desohorezcoa	deuocionetsua, deuota, deuot
desencusamendua	Ene desohorez, ene de- sohoretan, a mon deshonneur	deuocioneari iarrai- quitcea, pratiquer la deuotion
desencusatzea	desohorezqui	deuocionera emana, ad- donné a la deuotion
deserrementatcea	desordenua, desordre, dereglement	deusa, quelque petite chose
desertua, desert	desordenatcea, desordon- ner	ene deusac, mes petites meubles
desertuoa	desordenatua, desordon- né	othe da deusic?, y a t'il quelque chose? Ezta deusic, il n'y a rien
desgogara, a contra- coeur	despendatcea, depenser, gatatcea	deus ez tuena, balu, emaille handi,
	despendioa, depens, gastua	
	ene despendioz, ene gastuz, a mes de- pens	
	despendaria, depensier	
	desperiuuac Liz. cena- ren forman	
	despita, depit	

O.pr.497. Qui n'a rien a donner, donneroit tout, a son dire, s'il en auait	deusqueria	deusetacoa	ezdeusa, le rien	ezdeusetacoa	ezdeusqueria	ezdeustasuna	ezdeustea	[71at] deyardarra, alarme	deyardarrez, a l'alarme	deyardarguillea, qui donne l'alarme	diamanta, diamant	diamantezcoa	diferencia, difference	diferenciatcea	diferenciatu behar dute	diferenciazcoa	diferenta	diferentqui	diga, taure, umeric	eguín gabea, biga.2.	diharducat	dilinda, crochet pour attacher quelq[ue] chose	dilindan emaita, pendre au crochet	beharri dilindacac, pendans d'oreilles. guirguillac	diost, me dit, H.	diotsut, diotsat, en la gram.	Enequin dirauçu ene governatcen, H.72	dirua, argent monnoyé	haren beraren dirutic pagatu dut, je l'ay payé de son propre argent	dirutan içanen dut, je l'auray pour de l'argent	diruac irakazten du hitzeguiten eta tres-	nac bidean ioaiten, l'argent apprend a parler & l'habit a marcher	diruçuria, toute sorte de monnoye	diruduna, qui a de l'argent, pecunicum	dirusalea, qui aime l'argent	dirutcea	dirutchoa, petite piece de monnoye	disciflina, discipline	[72] discipulua, disciple	discipulugaya	discipulutasuna	discipulutcea	discipulutce gucia, Lu. 19.31	disgracia, desgrace	haren disgracian erori naiz, ie suis tombé en sa desgrace	disgraciatcea	distia handiaz, splendeur	distiatcea, reluire, briller	distiagarria	distiagarrizcoa	distiadura, lueur, brillant, fulgor	distiamendua	ditharea, dé a coudre	dithare hau ezta ene erhiaren doy	dithia, tetin, mamille	dithico haurra	dithiaren mocoa, le bouton du tetin, dithi mocoa	diuscuçu, A. nous dites vous	dixa, O.fortune, titcha	dixac bilha neçatela ciotsac, O.pr. 113. la fortune vait qu'on la recherche	dixac bilha deçagula nahi	dixa duenac alga eta abre, eztuenuac ez lasto ere, O.pr.114. Qui a bonheur a fourrage & bestail, a celui qui n'en a point la paille mesme manque	Dixac bi haurride, on eta adisquide, desdixac oboro, diren gaitzac oro, O.pr.115. la bonne fortune a deux soeurs, l'abondance de biens & la multitude d'amis; la mauuaise en a beaucoup plus, c'est a sçauoir toutes sortes de calamitez	Dixa onac, nola baita bera itsu, hari darraisconac itsutcen ditu, O.pr.116. la bonne fortune comme elle est aueugle elle mesme rend aueugles tous ceux qui la suiuent	[72at] dixidua, menace	dixidatcea, menacer	dixidaria, dixidatçaillea, menaceur	doatsua, bienheureux	doatsutcea, bienheureur	doatsutasuna, bonheur, felicité	doatsuqui, bien heuureusem[ent]	doblea, double	bihurtcen dut laur double, A.241. reddo quadruplum	doblatcea, doubler	dobladura	dohacabea, malheureux	dohacabetcea, rendre malheureux	dohacabetasuna, malheur
--	------------	------------	------------------	--------------	--------------	--------------	-----------	---------------------------	-------------------------	-------------------------------------	-------------------	--------------	------------------------	----------------	-------------------------	----------------	-----------	-------------	---------------------	----------------------	------------	--	------------------------------------	---	-------------------	-------------------------------	---------------------------------------	-----------------------	---	---	---	---	-----------------------------------	--	------------------------------	----------	------------------------------------	------------------------	---------------------------	---------------	-----------------	---------------	-------------------------------	---------------------	---	---------------	---------------------------	------------------------------	--------------	-----------------	-------------------------------------	--------------	-----------------------	-----------------------------------	------------------------	----------------	--	------------------------------	-------------------------	---	---------------------------	--	--	---	------------------------	---------------------	-------------------------------------	----------------------	-------------------------	---------------------------------	---------------------------------	----------------	--	--------------------	-----------	-----------------------	---------------------------------	-------------------------

dohacabequi, malheureusement	doillorra, drolle, bon compagnon	mauuais, est un mot biscain
dohacaitza	doillorqueria	arima donguea, A.
dohacaitz dunac Cicuren illuna. O. pr. 117. le malheureux est surpris de la nuit a Cicur. c'est un petit village a trois quarts de leue de Pampelune	doillortasuna	donua, don
dohacaitztea	doillortcea	dopa.2., une tonne, gu-pela
dohacaitztasuna	doillorqui	dorpea, enflé dorgueil, fier, lourd, grossier. O.
dohacaitzqui	dolharreac, pressoir, lako.2.	haren dorpea! quil est orgueilleux
dohaina, don, present, emaitça, donua	dolamena, doleance	eritasun dorpea, maladie rude
dohain emana cerbait hoberen esque dago, O.pr. 118. un present donné attend quelque chose de meilleur en recompense	dolorea, douleur	sententia dorpea, sentence rude
dohainic, gratuitem [ent], ururic	dolorezcoa, douloureux	dorpetasuna
dohainguillea, bienfaiteur	dolorezco guïçona, homme de douleurs	dorpetcea
doïa, iuste, proportionné, mediocrité iustem [ent] ce quil faut	dolerezqui	dorpequi
doïez baçara, A.229. si vous auez iustement ce qu'il faut	doloratcea	dorrea, une tour
doïaz baino gu[e]yagoz enaiz guthicia, ie ne souhaite rien plus que	dolorossa	hiri dorreztatua
doï doïa dabilla	dolua, deuil	esquilla dorrea
gauça bat doïez eguitea	doluzcoa, de deuil	dostaillua
doïecoa	doluzco arropa, robe de deuil	cembait hitz ioculariz eta dostailluz
[73] bekatuen doïeco gastiguac, ereducoac, chastiments a proportion des pechez	dolugarria	dostaqueta, recreation, passetemps
doitcea, ajuster, proportionner	dolutcea	dosteta, passetemps, bádinerie
doïqui	dolutsua	dostatcea
doïez baçara, si vo(us) navez q(ue) ce qui vous faut A.229	Domingo, Dominique, Monju	dotea, dot
	Domingo eguic emazte, atci lo, berac iratçar iro, O.pr.119. Dominique prend une femme & apres dors tant que tu voudras, car elle aura assez de soin de t'euiller	dotatcea, doter
	domua, empeigne de soulier, gainsola.2.	doua, piece de fonds de tonneau
	donaberac edo tonaberac, les tenebres offices de la Semaine Sainte	dragoina, dragon
	Donapalaya, la ville de S. Palais en Basse Navarre	dretchua, droit qui se paye
	donatac, presents qui se font outre le dot assigné	dronda, miche de fusil
	[73at] donceilla, demoiselle	dronda erreta, fusil a tirer du feu
	donceiltcea	duda, doute
	donceiltasuna	dudatan iartcea
	donguea, O. gaiztoa,	[74] dudatcea, douter
		dudacorra
		dudatsua
		dudosa
		duena, qui a, du verbe içaitea, en la gram.
		duenac azer biper, O.pr. 120. celui qui a de

pouire en met sur ses choux	dulcea, doux, eztia dulcetcea	tcea, menacer, fro- ller
duga, douille de tonneau	dulcetasuna	durdusiadura
dugata, un ducac	dulcequi	durdusiatchaillea
duhulatea. S tas d'argent, O.	dupina edo tupina	durdusiaz eta meha- tchuz
duhulatez	dupina emendatuz gaix- torcen da. O.pr.121.	durdusiaturic igorri nau
dukea, duc	l'augment deau gas- te le potage	durdoa. E.Trochus qui baculo equitur a pueris
duketcea	durdusia, menace	
duketasuna	durdusiatcea, induria-	
dukezza		

Zerrenda honetan –eta horren antzera aurkez genitzakeen beste hainbatetan– ikusten duguna, ordea, ez dator bat gorago Pouvreauren iturriez esandakoarekin. Ene kontuak zuzen badira, hiru bat dozena aipu dira bertan, Axular, Leizarraga, Etxeberri, Harizmendi eta, batez ere, Oihenartenak. D letrako berba gehienek –laurehun bat sarreratatik gertu–, ez dute ez itzulpen ez iturri markarik.⁷ Duten gehienak, ia guztiak, errefracu edo esapideak dira eta, esateko moduan, ez da eratorri edo konposatuetan lekukotasunik, ezta ekartzeko gogoren erakusgarri berezirik ere.^{7b}

3.2. Orobat F- letran ere: *fantasia* “fantaisie”, *fardela* “fardeau, charge”, *fardelen costumateca* “avoir soin des charges du bureau”, *fasticatcea*, *tentatcea*, *haserretcea* “fasher, se fasher, depiter”, *fermua* “ferme, stable, constant”, *flecha*, *fletxa* “fleche” ditugu, baina *fantasiatcea*, *fantasiatsua*, *fantasticoa*, *fantasiatcea*; *fardelacaina*, *fardelacalea*, *fardelaca*, *fastigagarria*, *fastigagarritzcoa*, *fasticoa*, *fermutcea*, *fermutasuna*, *fermuqui*, *flecharia*, inongo itzulpenik gabe beren eratorri eta konposatuak.

Badira, noski, *familiera* “familier”, *familierqui* “familierment”, *familiertasuna* “familierté”, *familiertcea* “rendre ou deuenir familier”, *nabi naiz familiertu* “je veux me familiariser” eta *fanfaroina* “fanfaron”, *fanfarointcea* “deuenir fanfaron”, *fanfarointasuna* “fanfaronnade”, *fanfaroin guiza* “comme un fanfaron” bezalako hitz-familiak osorik edo gehienean itzulpenaz lagunduak ere; marka bedi, nolnahi ere, inongo jatorri-markarik ez darakustela. Areago dena, F letra osoan *fauna* A 38, *non fida han gal* O.pr.337, *forta* “fort de guerre, *azcarlecu*.O.” dira aipu bakarrak 250-260 bat sarrera eta azpisarreratan; urri, eta batto ere ez eratorri edo konposatuentzat.

3.3. Gidor Bilbaok argitaratu zuen Pouvreauren C eskuizkribu ahantziak (Bilbao 1992) Pouvreaurekiko hurbilketa berrikusi beharrean gabela erakusten digu. Har ditzagun C-ko lehendabiziko bi orrialdeak (17r-17v); bertan egileetarik hartutako aipu hauek kausitzen ditugu: *arriba biz etchea bethe*, pr. 486; *arregatcea nigar uriz*, Lu. 7; *arretsia*, O., *baretsia*, *enroüé*; *arrobatcea* (au) A.; [*arronta*, *arrontera*], *guciequin solhas-*

(7) Cf. 3. oharrari dagokion testuko aipuan etzanean emana edota “...el [hiztegia] de Pouvreau, del siglo XVII, cuyas fuentes además son bastante bien conocidas” (Mitxelena 1970: 27) eta azkenengo gisa “it [P-ren hiztegiak] often gives the words in context, carefully indicating the author who used them” (Azkarate 1991: 2373). Bidenabar, interesgarri gerta zitekeen, toki faltaz edo, zehaztu gabe utzi zuen perpaus horren aurretik doan “Although many very basic words are missing...”.

(7b) Mari Jose Kerejetak gatzigatzen didanez, izan daitezke aipatu gabeko iturri-erabilerak; nago, ordea, horiek zehaz balitez ere ez bide lirakeela ene P-rekikoak gehiegi aldatuko.

turi, amolsu eta arronter (A. 166); [*id*] *gaixtoen arrontatceco sega* (A. 572); *arsca O., mabira, mabia; artça, Eneco atcheca hi artçari, nic demadan jbesari.*

Zortzietarik lehena da soilik A-n falta dena; ez du, bada, lekukotasun idatzirik gehitu azken bertsiorako. Are gehiago, bat edo beste ezabatu ere egin du (A-n *arrochina*-k eta *arrotzcalea*-k “A.” dute, C-n ez bezala) edota zehaztasun gutxiagorekin (A-n *arregatcea*... “Lu 7,38” datorkigu C-ko “Lu 7”-ren aurka).

Ez dirudi gainerako orrialdeetan ere bestela aritu denik: [*bide*] *arteçari artez iarraiquitcea, [gau] art-urratcegabee, [çuhurcia] asco bat, asmatçac, asper hartu dut, atalaya, atceac larrua hotz, atchetera, athearen erroac eta ubalac, atheac atheari daraunsanean, atbalgaina, atbarbea, atbarbepean, [bigarren] atrapaduran, [ondore] atsecabetcea, auberra, aurkaz aurk, etab. dira A-tik C-ra bidean beren testu-erreferentzia galdu dutenak eta nekez ediren dezakegu kontrakorik.*

3.4. Mitxelenak esandakoaren aurka, Pouvreauren hiztegia ez da –lehenago Covarrubiasena ere ez zen bezala– “de autoridades”;⁸ Pouvreaux badu, haatik, Covarrubiasenetik funtsezko bereizkuntza testuen aipamenei dagokienez: Covarrubias-ek Scapula grekerarentzat, Nebrija-ren *Vocabulario*a berba teknikoan latinezko ordaintzat, Calpino-ren hiztegia definizio eta aipu latinezkoentzat, Alunno italiarazko aipu eta etimologientzat, Tuscanella-ren hiztegia ordain frantsesentzat, Guadix eta López Tamarid etimologia arabeentzat, Bovelles eta Brocensea gainerako etimologientzat, Laguna botanikarako, Hortelius geografia izenatarako eta Mariana, Morales, Pineda eta Garibai Espainiako historiarako behintzat erabili zituen; Pouvreaux aitzindaririk eta lanabes egokirik ez izanik, gutxi edo asko, berak bilatu behar izan zituen hiztegia emandako definizioekin bat etor zitezkeen pasarteak. Covarrubias-engan, ordea, ez da honelakorik: “Covarrubias ne consulte jamais directement les textes classiques [asko badakar ere]” diosku Lépinette-k (1989: 299).

4. Lexiko berrikuntza Pouvreauren testuetan.

4.1. Larramendirekin lehenago (cf. Lakarra 1985a, 1993) eta gero Urterekin (cf. Lakarra 1994b) egindakoaren antzekorik (ustezko teoriaren eta benetako praktikaren arteko erkaketa) egin zitekeela iruditu zait Pouvreaurekin. Hara begirada arin baten haren lanetan eratorri eta konposatu-ehizan izandako emaitzak (hitz bakoitzetik adibide bakarra, lehen aurkitua, ezartzen dut):

Pouv. *Imitacionea*

23 *ilbuntasun*, 24 *iaquintasuna*, *aberatstasun*, *galcorren*, 25 *hitzguilleac*, (çure) *iaquin-gabee*, 27 *erorcor*, *hautscor*, *galgarrietara*, 29 *largotasun*, 30 *flacotasuna*, *minçacorra*, 32 *guthiciadurari*, 33 *superbiotasunari*, 34 *fetçbotasunaz*, 38 *laincotiartasunaren*, 41 *fasticagarriac*, 42 *fermugabetasuna*, 45 *probetçugarri*, 47 *hautscor*, 51 *epeltasuna*, *ansigabetasuna*, *berotasunetic*, 55 *solbasquerietan*, *urguillutasunetic*, *devocionetsu*, 57 *pisutasunaz*,

(8) Ikus Lépinette 1989 Seco-ren aurka. Lépinette-k erakutsi legez Covarrubias ez da sail horretako zeren eta “ce concept d’autoridades –tel que nous l’entendons aujourd’hui et tel qu’apparemment Seco le conçoit, i.e. phrases *exemplaires* dont le rôle lexicographique est celui d’adjuvant dans un processus d’explicitation sémantique de la langue –espagnole ici– et en même temps, celui de réalisation modélique dans un discours valorisé, est dans tous les cas, totalement étranger à Covarrubias” (Lépinette 1989: 301).

vanaloriasaleentcat, 256 *fede-dudagabeco*, *languiadura*, *bessarcatçaillea*, *flacotasunetic*, 257 *bibotzgabetasuneco*, *gogoetatsu*, *devocionegabeco*, *devocionetsu*, *eztitasuneco*, *vicigarria*, 258 *garbitasuna*, *saindutasuna*, 259 *lanquidea*, *ecin icusizco*, *obratçaillea*, *beregaineco*, *eguinbideari*, 261 *conseillaria*, *beharquietan*, *laincozcoaren*, *humiltasun*, *devocionetsu*, 262 *urriqimendu*, *cilbeguiqui*, *hildumatugabeac*, *bertscailluetan*, *humilgarrien*, 263 *berantcor*, 265 *simpletasunean*, 266 *esque(r)gabetasunen*, 267 *bidegabeztatu*, *muturtasuna*, *baserredura*, 269 *loakartasun*, 271 *distiaduraren*, 272 *doatsutasuneco*, *Jaincotasunaren*, 274 *sendagarritzco*, *apeztasuneco*, 275 *maitaria*, *saindutasun*, *biotzberatasun*, 277 *baqueguillea*, 278 *miragarriqui*, *ontasuna*, 281 *higoindura*, 285 *arguidunac*.

Pouv. *Petits oeuvres*

5 *saluatçaillea*, *saluaria*, 6 *mintçaillea*, *minçaria*, *laboratçaillea*, *irakastçaillea*, *irakaztuna*, *ikaztuna*, *ikaslea*, *çuburtasuna*, *çuburticia*, *irakazmendua*, 7 *berreguindura*, *berreguintasuna*, *berreguinqueria*, *liçunqueria*, *liçuntasuna*, *liçundura*, *erboqueria*, *erbotasuna*, *asquitasuna*, *asquitcea*, 11 *crueltasunian*, *barrencorric*, 13 *urruntasuna*, 15 *primutasunaren*, 17 *billusgorritasunaren*, 18 *miraculluscoac*, 20 *maitatçailley*, *laincozcoaren*, 21 *borthiztasunaren*, 25 *complicgarri*, 28 *abalkadura*, *urguilluqueriac*, *abalketasunac*, *neurrigainezco*, *burupea*, 29 *creatugabea*, *otboitzguilleen*, 30 *peintadura*, 31 *goratasunaren*, *beberatasunaren*, 32 *ecin hillezco*, 33 *maitarasun*, *miragarritasunac*, *nabasmenduco*, *beregainezco*, 34 *oborezcoaren*, 35 *seruitçutasun*, 36 *etçeguille*, *miragarri*, 37 *berdindurac*, *lerrodura*, *munduguilleac*, 75 *guertbança*, 76 *burupetsutasun*, *gogortasunaren*, *seculacotasun*, 77 *beguitartetsua*, *liberaltasunen*, 78 *iustugarritasunaren*, *saindumenduaren*, 79 *complicgarri*, 80 *mudagabeco*, *naturaleçazco*, *gaytasunaren*, *ukigarri*, *obligagarritzco*, *eppagarriric*, 82 *iustutasunaren*, *eraguintcetara*, *ordenatçaille*, 83 *esquiribatçailleac*, 84 *sebitasunezco*, *espantagarri*, *pompirezunec*, 86 *saindugarritasunaren*, *etborquizeco*, *sebitasunetic*, 88 *neurrigabeco*, *ondocotasunaren*, *hiltcecotasuna*, *barrayamenduac*, 89 *eguitateac*, *ezhiltcecotasun*, *ezgaltcecotasunetic*, *galtcecotasunera*, 90 *batetarasuneraino*, *iturburuzco*, 91 *hobengabetasuneco*, *baldintasun*, *legueguille*, 92 *hobengabe*, *hobengabetasuna*, *obizcampoco*, *cimendatçaillearen*, 93 *iustutasuna*, *libratçaille*, *bozcariotçaille*, 95 *nothagabeco*.

Erakusgarri huts honi gutxi (kopuruz zein atzizki ñabartasunean) deritzonak gogora beza ze testu moetauren aurrean garen eta artean honelakoetan zutela, bat izatekotan, idatzizko tradiziorik. Ohar bedi, orobat, ez diodala hitzok oro egileak berak asmatuak direla –batzu bai zalantzarik gabe–; aski zait oraingoz bere lexikografi lanaren eta idazle ihardunaren artean gehiegizko kontraesanik ez dela erakustearekin (cf. Lakarra 1994b: 875 eta 10. oh. Urtez).

4.2. Pausu bat aurrerago jo nahi izanez gero hara *Hauta-lanerako euskal hiztegi*-ko datuen arabera beren lehen agerraldiak (P = Pouvreau, Ez = Ez dator HLEH-n, X = HLEH-n eman lehen agerraldi urtea):

<i>ilhuntasun</i> ,	1617	<i>largotasun</i> ,	P	<i>probetchugarri</i> ,	1880
<i>iaquintasuna</i> ,	1617	<i>flacotasuna</i> ,	1617	<i>epeltasuna</i> ,	1617
<i>aberatstasun</i> ,	1627	<i>minçacorra</i> ,	Ez	<i>ansigabetasuna</i> ,	1635
<i>galcorren</i> ,	P	<i>guthiciadurari</i> ,	Ez	<i>berotasunetic</i> ,	1643
<i>hitzguilleac</i> ,	Ez	<i>superbiotasunari</i> ,	P	<i>solhasquerietan</i> ,	Ez
(çure) <i>iaquingabea</i> ,	1643	<i>fetçhotasunaz</i> ,	P	<i>devocionetsu</i> ,	Ez
<i>erorcor</i> ,	1571	<i>laincotiartasunaren</i> ,	P	<i>pisutasunaz</i> ,	1617
<i>hautscor</i> ,	1643	<i>fasticagarriac</i> ,	Ez	<i>vanaloriasaleentcat</i> ,	Ez
<i>galgarrietara</i> ,	1643	<i>fermugabetasuna</i> ,	Ez	<i>fede-dudagabeco</i> ,	Ez

<i>languadura,</i>	Ez	<i>laboratçaillea,</i>	Ez	<i>munduguilleac,</i>	Ez
<i>bessarcatçaillea,</i>	Ez	<i>irakastçaillea,</i>	Ez	<i>guertbança,</i>	Ez
<i>bibotzgabetasuneco,</i>	P	<i>irakaztuna,</i>	1571	<i>burupetsutasun,</i>	Ez
<i>gogoetatsu,</i>	1643	<i>ikaztuna,</i>	P	<i>gogortasunaren,</i>	Ez
<i>devocionegabeco,</i>	Ez	<i>ikaslea,</i>	1627	<i>seculacotasun,</i>	P
<i>eztitasuneco,</i>	1617	<i>irakazmendua,</i>	Ez	<i>liberaltasunen,</i>	P
<i>vicigarria,</i>	1696	<i>berreguindura,</i>	Ez	<i>libertatetasunen,</i>	1617
<i>garbitasuna,</i>	1616	<i>berreguintasuna,</i>	Ez	<i>iustugarritasunaren</i>	Ez
<i>saindutasuna,</i>	1571	<i>berreguinqueria,</i>	Ez	<i>saindumenduaren,</i>	Ez
<i>lanquidea,</i>	P	<i>liçunqueria,</i>	P	<i>mudagabeco,</i>	Ez
<i>ecin icusizco,</i>	Ez	<i>liçuntasuna,</i>	1617	<i>naturaleçazco,</i>	Ez
<i>obratçaillea,</i>	Ez	<i>liçundura,</i>	Ez	<i>gaytasunaren,</i>	1720
<i>beregaineco,</i>	Ez	<i>erboqueria,</i>	1643	<i>obligagarritzco,</i>	Ez
<i>eguinbideari,</i>	1571	<i>erbotasuna,</i>	1571	<i>eppagarritic,</i>	Ez
<i>concellaria,</i>	1571	<i>asquitasuna,</i>	Ez	<i>iustutasunaren,</i>	Ez
<i>beharquietan,</i>	1571	<i>asquitcea,</i>	Ez	<i>eraguintcetara,</i>	P
<i>laincozcoaren,</i>	1635	<i>crueltasunian,</i>	Ez	<i>ordenatçaille,</i>	P
<i>humiltasun,</i>	Ez	<i>barrencoric,</i>	1643	<i>esquiribatçailleac,</i>	Ez
<i>bildumatugabeac,</i>	Ez	<i>primutasunaren,</i>	1984	<i>sebitasuneco,</i>	Ez
<i>bertsailluetan,</i>	P	<i>billusgorritasunare</i>	1571	<i>espantagarri,</i>	1686
<i>humilgarrien,</i>	Ez	<i>miraculluscoac,</i>	Ez	<i>pompirezunex,</i>	Ez
<i>berantcor,</i>	1571	<i>maitatçailley,</i>	1627	<i>saindugarritasunaren</i>	Ez
<i>simpletasunean,</i>	1627	<i>borthiztasunaren,</i>	P	<i>ethorquizco,</i>	Ez
<i>esque(r)gabetasunen,</i>	1617	<i>compligarri,</i>	Ez	<i>sebitasunetic,</i>	Ez
<i>bidegabeztatu,</i>	P	<i>abalkadura,</i>	Ez	<i>neurrigabeco,</i>	Ez
<i>muturtasuna,</i>	P	<i>abalketasunac,</i>	P	<i>ondocotasunaren,</i>	Ez
<i>haserredura,</i>	1643	<i>neurrigainezco,</i>	Ez	<i>hiltcecotasuna,</i>	Ez
<i>loakartasun,</i>	Ez	<i>burupea,</i>	P	<i>barrayamenduac,</i>	Ez
<i>distiaduraren,</i>	P	<i>creatugabea,</i>	P	<i>eguitateac,</i>	1571
<i>doatsutasuneco,</i>	1627	<i>othoitzguilleen,</i>	P	<i>ezhiltcecotasun,</i>	Ez
<i>Jaincotasunaren,</i>	1617	<i>peintadura,</i>	Ez	<i>ezgaltcecotasunetic,</i>	Ez
<i>sendagarritzco,</i>	Ez	<i>goratasunaren,</i>	1571	<i>galtcecotasunera,</i>	Ez
<i>apeztasuneco,</i>	Ez	<i>beberatasunaren,</i>	1571	<i>batetarasuneraino</i>	Ez
<i>maitaria,</i>	1657	<i>ecin billezco,</i>	Ez	<i>itburburuzco,</i>	Ez
<i>biotzberatasun,</i>	P	<i>maitarasun,</i>	P	<i>hobengabetasuneco,</i>	1643
<i>baqueguillea,</i>	1745	<i>miragarritasunac,</i>	1808	<i>baldintasun,</i>	P
<i>miragarriqui,</i>	1630	<i>nabasmenduco,</i>	1930	<i>legueguille,</i>	1784
<i>ontasuna,</i>	1571	<i>beregainezco,</i>	Ez	<i>hobengabe,</i>	1617
<i>higoindura,</i>	Ez	<i>oborezcoaren,</i>	Ez	<i>obizcampoco,</i>	Ez
<i>arguidunac.</i>	1866	<i>seruitçutasun,</i>	Ez	<i>libratçaille,</i>	1627
<i>saluatçaillea,</i>	1617	<i>etcheguille,</i>	P	<i>bozcariotçaille,</i>	Ez
<i>saluarria,</i>	Ez	<i>miragarri,</i>	1571	<i>nothababeco.</i>	Ez
<i>mintçaillea,</i>	Ez	<i>berdindurac,</i>	Ez		
<i>minçaria,</i>	P	<i>lerrodura,</i>	Ez		

Datuak ezin adierazkorrago iruditzen zaizkit: 146 eratorri edo konposatuotarik 63 (% 43,1) ez dira HLEH-n; 27 (% 18,4) badira eta Pouvreaurengan ediren da hain zuzen beren lehen agerraldia; 10-i (% 6,8) beranduagoko agerraldiren bar jarri zaio

hiztegi horretan, nahiz eta Pouvreauk dagoeneko delako hitz hori ekarri eta 46 (% 31,5) Pouvreau baino lehenagotik lekukotasunen batekin dugu. Bestela esanda, Pouvreauk berritu egiten du % 68,5ean eta, beharbada (ikus 11. oharra eta testua) are gehiagotan.⁹

5. Lexiko berrikuntza P-ren hiztegieta.

5.1. Azaleko azterketa huts bat aski dugu ikusteko *Hauta-lanerako euskal hiztegi* horretan Pouvreaurengandik hartuak duen pisua; hara A-I letretan (osoaren erdian edo) aurkitzen ditugun Pouvreaurengandiko [= *XVII e.a.] lehen agerraldiak:

abadetasun,	ahalketi,	alartze,	ardagai,
abadetu,	ahalkor,	alasa,	ardai,
abadot(a),	ahalusain,	alatu,	areatu,
abantailatsu,	aharatzat,	aldamio,	arkara,
abatz,	ahats,	alderdi,	arpin,
abegi,	ahazuri,	alferki,	arrabitari,
aberatsaile,	aheri (1),	alka,	arrapo,
aburska,	aholkatu,	almute,	arrastelu,
adaki,	aihertsu,	altxaldi,	arrubi,
adelatu,	ailis,	ametz,	artekari,
adintsu (2),	aingira,	amezti,	artezia,
adoratzaile,	aio,	andazain,	aska,
ageriki,	aipu,	andegatu,	askari,
agertzaille,	akabo,	andura,	astalkatu,
agiri,	akelarre,	anega,	astalko,
ahagozo,	akerki,	anoa,	atsegintasun,
ahaidetu,	aketz,	antena,	atsegintsu,
ahaldun,	akuilu,	antxoia,	auhendari,
ahalegar,	alababitxi,	apurtasun,	azorria,
ahalkeriak,	alamen,	apurtu,	azpikotasun,

(9) Are emankorragoa dirudi *Guirist. dotrina-k*; hara lehen 40 orrialdeetan aurkituaren adibide gisa: sarr. *galaraciteco*, *carga-abrez*, *ipizpicutasuneco*, *eguibide*, *arthaldearen*, *saluamenduaren*, *espiritualqui*, *crea-tçailleac*, *borondateari*, *particularqui*, *prepara araciteco*, *gomendio*, *premiasco*, *affectioneagatic*, *espirituala*, *eztita-sun*, *ontceoric*, *ianbariac*, *pisugarrisco*, *otburunçac*, *partale*, *seruitçari*, *affectionatua*, *aitcinamendutan*, *otboitsten*, *bakanqui*, *astiroqui*, *pausatiqui*, *errasqui*, *satisfacione*, *frogançac*, *choilqui*, *consideracione*, *predicari*, *dotortasuneco*, *saluatçaillearen*, 1 *gomendioaren*, *eçagutçac*, *clarqui*, 2 *aisequiago*, 3 *beregain*, *generalqui*, *iugeamenduaren*, 4 *iaincotasunean*, *saristatuaç*, *iaquinsunec*, 5 *trinitatearen*, *bereciqui*, *manamenduetan*, *obligacione*, *sacramenduac*, 6 *bilduma*, *premiascoa*, *officialec*, 7 *batasunean*, *ontasunac*, *edari*, 8 *ossasuna*, *doatsugu*, *consideracione*, *eguillea gatic*, 10 *dudagabesco*, *eguiascoac*, *seguranza*, *naturala*, *eguiati*, 11 *consentimendu*, *sentimenduaren*, 12 *actualaz*, *cinetstearen*, *habitualaz*, 13 *usança*, *bereciqui*, 14 *gueyentasuna*, 15 *bacoiça*, *mantenatcen*, *pagatçaille*, 17 *botberetsutasuna*, *botberetsu*, *indarsuagoric*, 18 *çuburcia*, *adimenduaren*, *ithurburua*, 19 *hegaztinac*, 20 *bor-thitztu*, *berotu*, *viciqui*, *finqui*, 21 *febleciac*, *beregaineco*, *neurrigabecoaren*, *ondicosco*, *endellegua*, 24 *doatsuec*, 25 *untagarriaz*, *bethetasunaz*, *naturaleçascoa*, *iaincotasuna*, 26 *içaitte*, *infinituqui*, 27 *çucenquiago*, *libratçailleare-na*, 28 *comunqui*, 29 *arraçoinesco*, *iaquingabetasuna*, 30 *iuntatasun*, *appurtasuna*, *febleegui*, 32 *bormatu*, *goibeltasunaren*, *beltstutasunaren*, *ilhuntasunaren*, *ostatatcen*, *abre-belharraren*, 33 *gogotetaric*, 34 *virginitatearen*, *seruitçatcera*, *fermuqui*, 35 *ecin hillescoa*, *hil beharresco*, 37 *sortice*, *miracuilluscoa*, *kiratstasuna*, *urkalecutic*, 38 *harrigarri*, *macelacoç*, *itcestatu*, *garratzquiena*, *çorrotzquiena*, *desoboreac*, *gaizqui erranac*, 40 *guerla-gendeac*, *bobendurien*, *gaixtaguinen*, *hobengabe*.

aztiketa,	biligarro,	dudatsu,	fetxo,
babatu,	bitur,	ebakidura,	fetxoki,
bafa,	bilurtu,	ebakitzaile,	fetxotasun,
balakatzaille,	biratu,	ehorzle,	finkotasun,
baldatu,	biribildu,	elar,	floka,
balditu,	biribilki (1),	eltzagor,	frankotasun,
baleztari,	biribiltasun,	elurtsu,	fruitutsu,
baltsamu,	biriteri,	elurtu,	gainditu,
barrika,	bitika,	emalege,	galerna,
beberin,	bixika,	emaztegai,	galgo,
bedatse,	bokata,	erakarle,	galkor,
begietaratu,	bokateri,	erantzule,	galtzerdi,
behatzaille,	bokater,	erdeinu,	ganga,
bekulari,	bolari,	erdizka,	gantz,
belatz (2),	bolbora,	erkatz,	gantzuz,
beldurkor,	bordari,	erlastu,	gapoin,
berdintasun,	borratu,	ernatzaile,	garabi,
beregaindu,	bortazain,	erpil,	garaitiko,
beregaintasun,	bortiztasun,	erpiltasun,	garatosatu,
berina,	bortxatzaile,	errape,	garba,
bermagune,	boska,	errefera,	garbatu,
berogarri,	botagile,	erreferatu,	garbigarri,
berokeria,	botikari,	erregagai,	garlopa,
berregin,	burbuila,	erregu (2),	garraiatzaile,
berrerosi,	burrunba,	erreki,	garranga,
berrerosle,	buruxka,	errentatu,	garta,
berrerospen,	buruzagitasun,	erretortasun,	gata,
berritsu (1),	butoi,	erribera,	gateatu,
beruinatu,	buzoka,	ertangora,	gatzagi,
berundatu,	dafaila,	eskaintzaile,	gatzontzi,
beruneztatu,	damnagarri,	eskatima,	gaziki,
bestaberri,	deabrutu,	eskupe,	gaztainondo,
beta (1),	debekatzaille ¹⁰	espal,	geheli,
betalde,	dirutu,	estainuztatu,	geinatu,
betezpal,	diruzale,	estalgarrri,	gerba,
betierekotu,	dixidari,	esteka,	gerezi,
betile,	dixidu,	estreina,	gereziondo,
bia,	dohakabetu,	estreinatu,	gerren,
bigarrendu,	doilorki,	etxezain,	geurtz,
bihurdura,	doilortasun,	ezagutzagabe,	gidatzaile,
bihurkatu,	doilortu,	ezarian,	gider,
bihurritu,	dolare,	ezkabia,	gila,
bijilia,	donabera,	ezkabiatsu,	ginbalet,
bikeztatu,	dorpetasun,	ezkerdo,	gindax,
bilaka,	dorpetu,	ezkoztatu,	girgil,
bilgor,	dosteta,	fededun,	girtain,

(10) Markagarri *-des* aurrizkiak osatu hitzberrien zeinen lehen agerraldi gutxi P-rengandik HLEH-n (batere ez ?).

gogalgin,	harrigarriki,	hordigarri,	iraka,
gogoramendu,	harrigarritasun	horitasun,	irakurle,
goibeldura,	harritsu,	horni,	irasagar,
gordintasun,	hasbeheratu,	hornidura,	irasagarrondo,
gorgoina,	hasgorapen,	horratu (2),	iratzargarri,
gorgoinatu,	hastiatu,	hostope,	iratze,
gorringo,	hastiotasun,	hur,	iraungidura,
gorritasun,	hauskortu,	hurrondo,	irazeki,
gurbil,	haxelari,	hurrupari,	irazki,
guretu,	hazaita,	ibi,	irazkitu,
guriki,	haztamu,	ibilbide,	iraztor,
guritasun,	hegi,	ibilketa,	iresle,
guritu,	heldura,	idiki,	irribera,
gurutzefika,	helzakitza,	idortasun,	irrigarriki,
gusu,	herabetasun,	idorte,	irrits,
gutziagarri,	herabetu,	igeltsu,	irritu (2),
habailari,	heraus,	igeltsuztatu,	istape,
habirakoi,	herenkusi,	igerikari,	istildu,
halatsu,	herexa,	igerikatu,	isun,
handizki,	herren,	igeriketa,	itsape,
hankor,	herskailu,	ihardesle,	itsuski,
hantura,	hezurki,	ihardespen,	itzain,
hargintza,	higadura,	ihinztatu,	itzaingo,
harilkai,	higidura,	ikasgo,	izartegi,
harilko,	hikatu,	ikastun,	izengoiti
harizkando,	hildura,	ikusle,	izipera,
harpa,	hisiti,	inauteri,	izokin,
harpiko,	hizkatu,	indardun,	izur.
harrigarri,	hiztegi,	inurritu,	

Ikus daitekeenez (81 + 74 + 18 + 44 + 8 + 55 + 51 + 47) 378 sarrerak Pouvreauren hiztegian du lehen agerraldia eta usu are bakarra urte askoan ere. Bestalde, bada ikertu letrotan eta gainerakoetan ere hainbat sarrera non Sarasolak ez dituen Pouvreauren aldaerak hobetsi euskara baturako (haien berri eman arren) zaharrenak izan edo ez, eta inoiz badira aldaera horretan zein bestetan Sarasolak bere hiztegian sartu ez dituenak ere, hurrengo ataletan ikusiko den legez.^{10bis}

5.2. Segidan Pouvreauren hiztegiako A letran lehen 5 orrietako (hamar orrialde) eratorri eta konposatuak biltzen dituz:

abadegaya	1885	aberastu	1562	abretasuna	P
abade nahia	Ez	aberatsqui	1665	abretcea	P
abade ordea	Ez	aberatsailea	P	abricotcea	Ez
abadetcea	P	aberatstura	Ez	absoluacionea	Ez
abadetasuna	P	lar-abreac	1630	absolutaçaillea	Ez
abadezza	1819	itsas-abreac	Ez	acabañçac	1643
aberastasuna	1627	abrequeria	P	ogui açala	Ez

(10bis) Ikus § 7.4. datuon azterketa baterako.

accionatcea	Ez	adisquidetcea	1571	agueriqui	P
accionetsua	Ez	adisquidetasuna	1571	aguertcea	1545
accordamendua	Ez	adisquidetçaillea	1977	aguermendua	Ez
achelaria	Ez	adisquidetchoa	Ez	aguertçaillea	P
acholatasuna	Ez	adoratçaillea	P	aguitcea	1760
acholatsua	Ez	adoracionea	1571	aguintaria	1627
acholduria	1635	adoratcecoa	Ez	aguintça	1596
acholduritcea	1643	adreillucoa	Ez	ahaicoa	1643
acholagabea	1627	adreilluztatcea	Ez	ahaidea	1545
acitun-ondo	Ez	afalondoa	1571	ahaidetasuna	1827
acometadura	Ez	afalmuga	Ez	ahaidetcea	P
acometamendua	Ez	affaitadura	Ez	ahalkatcea	1571
acometatçaillea	Ez	affaitatasuna	Ez	ahalquea	1571
açorriatcea	P	affaitaquetac	Ez	ahalquegabea	1630
açotatcea	1571	afaitatçaillea	Ez	ahalquegaberia	P
açotatçaillea	Ez	afruntatcea	Ez	ahalquegabequi	1643
acuillu puntatçaillea	Ez	afruntatçaillea	Ez	ahalquegabetea	1643
acusatçaillea	1643	agradablea	Ez	ahalqueria	1636
acusamendua	1643	agradamendua	Ez	ahalquetia	P
adarsua	1775	agradablequi	Ez	ahalquetsua	1636
adarduna	1596	agortcea	1571	ahalquegarria	1843
adatsduna	1571	agortasuna	1684	ahalkatçaillea	1627
adats izpia	Ez	agortea	1635	ahalcorra	P
adimenduduna	Ez	agortura	Ez	ahantscorra	1571
adimendutsua	Ez	agudotcea	P	ahantscortcea	Ez
adintsua	P	agudotasuna	P	ahantscortasuna	Ez
adisquide-quidea	Ez	agudoqui	1749		

Ohar gaitzkeenez 101 sarreratik *Hauta-lanerako euskal hiztegia*-n ez dira bildu Pouvreauren 42, dagoeneko Pouvreaurengandik (hiztegitik nahiz testuetarik) bilduak ziren lehen agerraldi bezala beste 17, 10 itzuri egin zaizkio hiztegitikleari Pouvreau baino beranduagoko lekukotasuna eman baitzaie eta, azkenik, 32 Pouvreau baino lehenagokoren batengandik jasoak zituen. Bestela esanda, Pouvreak ez zuen aurreko inorengan irakurri ahal izan bere hiztegiaren zati honetan agertzen den eratorri eta konposatuaren % 68a eta beharbada,¹¹ are handiagoa dugu berak lehendabizikoz paperean jarriaren kopurua.

Esan gabe doa zifra hauek behin behinekoak direla eta azterketa zabalago batek beharbada alda ditzakeela; ez dakit, ordea, ene ondorioak desitxuratzeko adina; hara bestela hurrengo letran egin antzeko saioa:

baba erroma	P	baba pipita	Ez	babatu	P
baba leka	Ez	esku babatuac	P	bachotcea	Ez

(11) Ikusi denez, gutxienetan ematen dizkie iturriak bere sarrerei; bestalde *RS* eta beste *HLEH*-n aipatu iturriren bar ez ziren osorik edo zatika Pouvreauren eskumenean edota ez zituen gogoan bere sarrerak eraikitzerakoan. Bestela esan, Pouvreau baino lehenagoko lekukotasuna izateak ez dakar hark nahi eta nahiez lekukotasun horretatik hartu zuenik, espreski berak horrela adierazten ez duenean, bederen; alabaina, kasuko gutxienak dira.

bachotasuna	1571	balestaria	P	barrendaria	1643
bachoqui	Ez	balestaguillea	Ez	barrendatcea	1643
bachera alhasea	Ez	balsatcea	1627	barrendegua	P
bacheratoquia	Ez	banderaria	1627	barrentcea	1745
bacherguillea	Ez	banderiça	Ez	barurtiarra	Ez
bahatcea	Ez	banquetatcea	Ez	barurtcen	1571
bahitcea	1562	banquecia	Ez	bassastoa	1745
bahimendua	Ez	baquetcea	1545	bassa gaixtoa	Ez
baimendua	1643	baquetiarra	1627	bassa mahatza	Ez
bailliatasuna	Ez	baquetsua	1760	basa mahatztia	Ez
bakartasuna	1635	baqueguillea	1745	bassarana	1883
bakartcea	1800	baquemaillea	Ez	bassatcea	1630
bakartegua	1745	barataria	Ez	bassatcea	Ez
bakartoquia	1977	baratatcea	Ez	bassherria	XVI
bakkuna	1627	baratceçaina	1571	bassoillarra	1745
bakoitza	1571	barazcaltcea	1571	bassoilloa	1627
begui bakoitza	Ez	barazcal muga	Ez	bassoillanda	Ez
bakoitzqui	P	barazcal ordua	Ez	bassoillazcoa	Ez
bakoitzquitan	P	barbelgoa	Ez	bassothea	Ez
bakoitztu	XIXb	barkatçaillea	1745	bassurdea	1562
bakoitztasuna	1745	barkacinoa	Ez	bastatcea	1745
balacatcea	1635	barkaquiçuna	1643	bastoinguillea	Ez
balacatçaillea	P	barrayatcea	1571	batasuna	1571
baldernapeza	XIXb	barrayaria	1657	batayatcea	1621
baleaçalea	1627	barreyua	1571	batayaharria	1746
baleaquia	Ez	barrenatcea	Ez	bayatcea	1664
baleasalea	Ez	barrencorra	1643	bazcatcea	1571

86 sarrera aztertuetarik 33 (% 38,3) ez dira *HLEH*-n; 8 (% 9,3) agertzen dira eta Pouvreau da bertako lehen agerraldia; beste 16 kasutan (% 19,6) Pouvreau baino beranduagoko lekukotasunen batekin datoz eta 29tan (% 33,0) Pouvreau baino lehenagoko lekukotasunarekin. Berrikuntza portzentaia aurrekotik oso gertu dabil orain ere, % 67tik gora.

6. Hiztegiileen bekatuez.

6.1. Goian esan dugun bezala Mitxelenak Pouvrearen hiztegian bekatu bakarra aurkitzen zuen: "Erru bat du izatekotan: izan ditezkean itz erakarriak, ez direnak bakarrik, sartu dituela zenbait aldiz, dirudienez beintzat"; gainera, Pouvrearen "bekatu" hau arintzat edo hedatutzat jotzen zuen:

Agitz zabaldua dago joera ori, dakigunez, edozein tokitako iztegi-gilleen artean. Yakov Malkielen itzekin, izkuntza aldatu gabe, esateko (*Romance Philology* 12, 1959, 374s.) "Far more numerous and, all told, more insidious are the latent words smuggled in deliberately. In the Romance languages [eta orobat gurean, diot nik (K.M.)] these ordinarily comprise derivatives manufactured with the aid of productive and sharply focused suffixes, in particular of those enjoying unopposed extension, such as *-able* (*-ible*), and *-ador* (*-edor*, *-idor*), on the verbal, and *-ero*, on the nominal side. Such formations are readily understandable, they

may at any moment be introduced with impunity; however, the sober truth is that speakers, for some reason or other, do not bother to activate all of these potentialities, and scrupulous lexicographers, unless they adopt a preceptive attitude, ought no to tolerate, still less stimulate, their infiltration" (Mitzelena 1961: 370).

Har bitez Pouvreuren hiztegiko ondoko sarrerok:

cimurra "ride", *cimurtcea* "rider, fourir", *cimurtasuna*, *cimurdura*;
circilla "dechiré en ses habits", *circiltcea*, *circildura*, *circiltasuna*, *circilqui*;
cofia "coüeffe", *cofiatcea*, *cofiadura*;
colera "colere", *esquer emoc ene coleran egonari [...]*, *coleratcea*, *coleratsua*, *coleramendua*;
consolatcea "consoler", *consolacionea* "consolation", *consolamendua*, *consolagarria*, *conso
latçaillea*;
curiosa "curieux", *curiostasuna*, *curiostea*, *curiosqui*;
çurmindua "moisi, vermoulu", *çurmindura*, *çurmintasuna*, *çurmintcea*;
damua "douleur, regret [...]", *damucorra*, *damutsua* "damuz bethea", *damu gaitzic*,
damugarria, *damutcea*, *damutcecoa*, *damuztatcea*, *damuztaturic*;
desgogara "a contrecœur", *desgogara çait* "il me deplaist", *desgogaracoa* "qui deplaist",
desgogaramendua, *desgogaragarria*;
dolua "deüil", *doluzcoa* "de deuil", *doluzco arropa* "robe de deuil", *dolugarria*, *dolu-
tzea*, *dolutsua*;
dukea "duc", *duketcea*, *duketasuna*, *dukezza*;
dulcea "doux, ezta", *dulcetcea*, *dulcetasuna*, *dulcequi*;
durdusia "menace", *durdusiatcea* *induriatcea*, "menacer, froller", *durdusiadura*, *dur-
dusiatçaillea*, *durdusiaz eta mehatchuz*, *durdusiataturic igorri nau*.

Ez ote beraietan eite susmagarririk? Berba gehienek ez dute ez itzulpen ez iturri markarik eta zenbait hurbilgotik miatzen baditugu badirudi alor semantiko horretako bat edo beste aditu edo irakurririk gainerakoak euskal morfologiaz, atzizkien baliabideez zehazki, zekiena erabilirik osatuak direla.¹² Mitxelena lehene aipatu pasartean Pouvreuren "bekatu" hau arintzat edo hedatutzat jotzen zuen; ezaugarria, ordea, Pouvreauk ez "damukizun" baina bere sistemaren (eta ereduaren eta garaikideen) oinarritzat zuela ikusiko dugu.

6.2. Bada Bilbaok egindako C-ren edizioan Pouvreuren lan egiteko moduz ikas daitekeen haboro:

<i>aubenac</i>	cris lugubres, lamentations	
<i>aubenez dago</i>	il se lamente	
<i>aubendaria</i>	qui pleure & se lamnte	
<i>aubentcea</i>	se lamenter	lañar, lllorar, quexarse
<i>auberra, (af) alferra</i>	faineant	(alfe) hobacho, holgaçan
<i>eder, auher, pr. 122</i>	la belle est d'ordinaire faineante	
<i>aubertcea</i>	rendre ou deuenir faineant	
<i>aubertasuna</i>		

(12) Testuan emanak ez dira, noski, hiztegi horretako bakarrak eta irakurleak neke handiegirik gabe aurkitu ahalko ditu nahi adina: cf. adibide gehiagotarako *bakarra*, *bakoitza*, *deskonsolacionea*, *desoboratzea*, *doillorra*, *dolua* eta beste askoren hitz-familiak.

<i>aiiatcea</i>	partir, faire partir
<i>aiiatcera noa hirira</i>	je uais partir pour aller à la uille
<i>aiiadura</i>	allure, demarche
<i>aiiadura handian doa</i>	jl marche a grands pas
<i>aiiadura handia darama</i>	
<i>aiiatçaillea</i>	qui fait partir
<i>auisua, conseillua</i>	auis, conseil
<i>auisatcea, auisu emaita</i>	auiser, donner auis
<i>auisamendua</i>	auis
<i>auisatçaillea</i>	qui donne auis
<i>nic auisaturic</i>	par mon auis

Oinarriak ezkerretara eta gainerako eratorriak barneraxeago sartuak ikusten ditugu; argitaratzaileak dioskunez “hiztegi etimologikoetako gisara, multzoka antolatuerik daude bi eskuizkribuak [A eta C]; sangratuaren bidez adierazi ditugu guk multzoak, multzo bakoitzeko lehenengo hitza gainerakoak baino ezkerreago emanez” (Bilbao 1992: 349).

Badirudi Pouvreauren hiztegiari ere (orobat beranduago honen zordun den Lhandenari) ongi datorkiola Barbara von Gemmingen-ek (1992) Covarrubias-en *Tesoro de la lengua española*-ren makroegitura aztertzean aurkitu eta, seguru asko, beste hainbatetan ere betetzen dena. Makroegitura nagusia alfabetikoki antolatua litzateke, ez, aldiz, deribatua.¹³ honetan azpisarrerak zenbait hizkuntz azterketaren ondorio dira:

a) ahaidetasun etimologikoan –lotura diakronikoan– diren formak (*guevo*-ren azpian, *oval*, *óvalo*, etab.);

b) eratorri edo konposatuak, sarrera nagusiaren ondotik: loturak itxura sinkronikoa du orain (*estimar*-en azpian *estimado*, *estimarse*, *estimable*, *inestimable*, *estimación* o *estima*, *estimarse en poco*, *cosa de estima*);

c) semantikoki edo paradigmantikoki lotutako formak: sarrera nagusiaren antonimo eta sinonimoak, aldaera diatopikoak edota gizatalde berezi batek erabilitako kideak.

6.3. Mari Jose Kerejetaren arestiko lan batean (1991: 868-9, 12. oh.) bada, ez oharrean baina testuan eta luzaz, aztertzea merezi lukeen kopien arteko ezberdintasunei, erdal iturriari eta hiztegi osoaren ekoipenari dagokion puntu axolazkoa. A eta B hiztegi kopiak erkatzerakoan “B-n ez dagoela A-n (*añua*-raino nahikoa usu, eta hortik aurrera noizbehinka, baina amaieraraino) agertzen diren gaztelaniazko definitziorik, ezta errefraurik ere” gaztigitzen digu Kerejetak. Dirudenez Pouvreaux goitik-beherako ikustaldi bat egingo zion bere hiztegiari aldamenean gaztelaniazko hiztegi bat zuela, hauek guztiak erantsiz. Garai batean Covarrubiasen *Tesoroa* erabil zezakeela pentsatu zuela aitortu arren, erkaketa baten ondoren ez hori baina Cesar Oudin-en *Thrésor des deux langues française et espagnole*¹⁴ (Paris 1607) du Kerejetak Pouvreaux erabilitako gaztelerazko ordainen iturritzat:

(13) Bada bien arteko ezberdintasunik: ikusi dugunez Pouvreaux multzoka ematen ditu eratorriak, Covarrubiasek, ostera, ez du hitzen arteko bereizkuntza tipografikorik egiten sarrera barnean doazelako eratorriok.

(14) ...*Reueu, corrigé et augmenté d'une infinité d'omissions, additions, locutions, phrases, proverbes, sentences & recherches tirées du Tresor de Covarrubias.*

Pouvreauk frantsesezko definizioaren ondoren ematen dituen gaztelaniazkoak, bat datoz, hitzez-hitz [hiztegi horretakoekin]... Are gehiago, batean behintzat harra-patu dut Pouvreau tokatzen ez dena kopiatzen ere: *alaba* sarreran, “fille” da ematen duen frantsesezko kidea, eta Oudine-ek *fille*-ren ondoren dioen guztia aldatzen du, hau da: “hija, moça, doncella”, begi bistan dago azken biak ez dagozkiola *alaba*-ri. Ez dakigu Pouvreauk ez ote zekien gaztelaniaz uste izan den bezain ongi, edota “automatismo” hutsaren ondorio ote den (ibid).

Oudin erabili duela ezin argiago egiten zaigu gaztelera-zko ordain batzu astiro miatuz gero. Hara hemen batu ditudan zenbait adibide:

- agudoa*, habile, prompt, adroit, *fetchoa*, hábil, presto, diestro;
cf. habile, c. hábil, presto, diestro.
- agudotcea*, habiliter, amañar, abilitar, adestrar;
cf. habiliter, amañar, abilitar, adestrar.
- agudotasuna*, agudecia, habileté, promptitude, habilidad, destreza;
cf. habileté, f. habilidad, destreza.
- agudoqui*, habilement, prestamente;
cf. [habile homme, hombre docto] habilement, prestamente, [doctamente].
- adoratcea*, adorer, adorar;
cf. adorer, adorar.
- adoratçaillea*, adorateur, adorador, adorante;
cf. adorateur, adorador, baina baita adorant, adorante.
- adoracionea*, adoration, adoración;
cf. adoration, adoración.
- adoratcecoa*, adorable, digne d’adoration, adorable;
cf. adorable, c. adorable.
- adoracionarequin*, adorablement, adorablemente;
cf. adorablement, adorablemente.

Markatzekoa da azken hitz hau beranduago letra txikikoagoarekin lehen utzitako hitz familien arteko hutsunean sartu ahal izateko idatzia dagoela. Orobat, hitz hori sartuaz Oudinen hiztegian hitz-familia horren partaide guztiak jasotzen dituela Pouvreauk.¹⁵

- acusatcea*, accuser, acusar, culpar, achacar, retar;
cf. accuser, acusar, culpar, achacar, retar.
- acusatçaillea*, accusateur, acusador, retador;
cf. accusateur, m. acusador, retador.
- acusatrice*, acusatrez;
cf. accusatrice, acusatriz.
- acusamendua*, *chartela*, accusation, acusacion, riepto;
cf. accusation, f. acusación, riepto.

(15) Gauza bera gertatzen da *agudo*-ren familiarekin; bi hiztegien arteko lotura frogatzeko hain interesgarri izan daiteke, jakina, sistematikoki hartua zein sistema baten arabera kanpoan utzia, azken hau frogatzea beti ere zailago gertatu arren.

- acusateco seinalea*, accusatoire, acusatorio;
cf. accusatoire, c. acusatorio.
- abecedeia*, abc, alphabet, la cartilla, abecedario;
cf. abc, abc, la cartilla eta baita abecedaire, l'a, b, c, a, b, c, abecedario; ez
ordea, alphabet, m. alphabeto.
- abuillatcea*, remplir un vaisseau, henchir, atestar, llenar, entupecer;
cf. remplir, atestar, hinchir, llenar, entupecer
- alçoa*, giron, regaço, faldas, gremio;
cf. giron, m. regaço, faldas, gremio.
- anayatasuna*, fraternité, hermandad;
cf. fraternité, f. fraternidad, hermandad.
- anayazcoa*, fraternel, fraternal;
cf. fraternel, m. fraternal.

Eta honen ertzean direnek argiro erakusten dute Pouvreaux egiten duen Oudinen erabilera zabalak. Izan ere erabilera horrek ez gintuzke harritu behar, –euskal filologiaren eta hiztegi-gintzaren historiaren atzerapenaren isla baino ez da gertakari hori lehenago ez susma eta ez frogatua– Gili Gaya-k (1949: xxii) “su influencia fue tan grande que puede decirse que todos los diccionarios bilingües y plurilingües deben algo al *Tresor* de Oudin, y algunos se limitan a copiarle o traducirle con pocas alteraciones” dioenetik.

Haatik, ez da hemen agortzen Pouvreaux eta Oudinen arteko erlazioa. 1607koa da, bai, Oudinen *Tresor des deux langues*-en lehendabiziko argitalpena; ez da ezinezko, beraz, Pouvreaux hori erabiltzea Kerejetak nahi legez, ezta sinestekoa ere, ordea. Hasteko, Oudinen liburu horrek, bere enparatuek legez, edizio gehiago izan zuen, batetik bestera zenbait aldaketa direlarik (cf. Cooper eta Lépinette-ren lanak). Aldaketa horien artean handienak 1616ko bigarreanean seguruenik, Girolamo Vittori-ri lehendabiziko edizioarekin italiarrak egin zion kopiaketa bihurtzea erabaki zuenean; bigarren honetarako, bestalde, agertua zen Covarrubias-en *Tesoro*-a eta han ere idoro zuen Oudin-ek berea zerekin aberas. Hori bai, bada hor Kerejetak –ezta lehenago Cooper-ek ere– ikusi ez duen puntu bat: Oudin-ek ez du Pouvreaux bezala erretraurik jasotzen: “Un domaine dans lequel au contraire, il n’y a pu avoir d’interférences ni d’emprunts au *Covarrubias* de la part d’Oudin et que ne signale pas Cooper (1960a), est celui des proverbes qui son fréquemment présents dans le *Tesoro* et systématiquement exclus de Oudin” (Lépinette 1989: 262). Eta orduan? Oudinen-gan hartu ote zituen frantseseko ordainen gaztelaniazko kideak baina Covarrubiasengan hari falta zitzaizkion erretraurak? Ez da ezinezko baina ez dirudi beharrezko; hara nola jarraitzen duen Lépinette-k: “cet auteur [Oudin, noski] n’avait évidemment aucun désir de se faire lui-même la concurrence en intégrant dans son dictionnaire, des proverbes qu’il avait traduits et publiés à part dans un autre volume”. Hortik, Mari Jose Kerejetak (gutunez) gaztigitzen didan bezala, “Pouvreaux erretraurak Oudinen erretrauragatik hartze[a] frantses-gaztelaniazko guztiak, gehienetan euskal itzulpena aurretik jarriaz”.

6.4. Bere hiztegia osatzeko Oudinek Pallet, Hornkens eta Covarrubias erabili zituela erakutsi zuten Cooper-ek (1960a, 1962) eta Verdonk-ek (1979); beranduago Gue-

rrero-k (1988: 502hh) Nebrija gehitu du haren iturrien zerrendan, izan ere Pallet, Hornkens eta Covarrubiasek Nebrijarengan jaso ez zituztenak hartzen baititu Oudinek.¹⁶ Guerreroren analisiak badakarke Pouvreau eta euskal hiztegien ikerketarako ere ezinutzizko den aitzinamendurik. Beste lexikografoenarekin egin legez, Nebrijaren obra Oudinek nola egokitu duen aztertzerakoan hiru sail egiten ditu Guerrerok: lehenengoan Oudinek Nebrijarengandik, isilpean edo aitorrarekin hartutako hitzak dira; bigarrenean (gutxienak) Nebrijarengan ziren eta Oudinek ezabaten dituenak. Goian ikusitako Pouvreauren Oudinen hiztegiaren erabilera ikusi ondoren, gehien axola zaiguna hirugarren saila dugu zalantzarik gabe, egileak bere kabuz gehituena, alegia:

El procedimiento seguido por Oudin para añadir palabras consiste fundamentalmente, como ha señalado Cooper, “en aumentar el número de artículos fabricando, por así decirlo, derivados a partir de voces procedentes de alguna de sus fuentes (Hornkens, Pallet y otros)”. Hemos podido comprobar que Oudin es el lexicógrafo —entre los estudiados— que forma más derivados a partir de vocablos existentes en Nebrija. *Algodonadura*, *algodonar*, *algodonado* derivadas de *algodón*, *aliuiado*, *aliuiador*, *aliuiamiento* a partir de *aliuio* o *aliuiar*, *aliñado* de *aliñar*, *almejal* y *almejero* de *almeja*, *almenar* y *almenado* de *almena* [...] ¹⁷ De un total de 3781 entradas contabilizadas en la A de Oudin, frente a las 2437 en la A del vocabulario nebricense, 1216 vocablos, que suponen 1432 entradas, el 37,88 % son comunes, otros 168 más, que suponen 182 entradas, el 4,82 %, están de alguna manera en Nebrija; y 2059 vocablos, que suponen 2167 entradas, el 57,30 %, son no comunes, aunque, muchas de ellas, resultan derivadas de vocablos existentes en Nebrija. ¹⁸ [...] De todas maneras, Oudin no se limita en modo alguno a plagiar a sus predecesores, sino que teniendo en cuenta estas fuentes, tuvo la habilidad de construir un diccionario que podemos considerar el de mayor originalidad de los diccionarios bilingües (Guerrero 1988: 505-506).

Guerrerok gogoratu zuenez (506. or., 53. oh.) Oudinen hiztegia hiztegitile anitzen (Sobrino, Franciosini, Vittori) iturri izan zen; ikusi dugunez, baita hark aipatzen ez duen Pouvreaurena ere. Baina guretzat gertakari honek Guerreroren zerrenda gehitzeaz landako garrantzia du; delako iturri baten erabilerak ematen digu

(16) Cf. “Les sources principales pour la partie espagnol-français du *Tesoro* de César Oudin sont d’une part le *Diccionario muy copioso de la lengua española y francesa* (1604) de Jean Pallet et d’autre part, le *Vocabulario de romance en latin* (1495) de Antonio E. Nebrija” (Lépinette 1992: 31). Lan hau aitzinamendu garbia da Guerrero-renaren aldean, iturri bakoitzaren zenbata eta nolakoa zehazten baititu: hots, Pallet nomenklatura jartzeko, Nebrija sarreren ordainak glosatzeko (cf. op. cit. 33, 35).

(17) Ez bakarrik eratorriak, baita usu perifrasi eta esamoldeak ere gero Pouvreaurengan kausituko ditugunak ber:

Zorra, regnard que l’on prononce renard, c’est proprement la femelle qui se dit regnarde

Estar hecho zorra, estre yure.

Caçar una zorra, s’enyurer.

Zorrera, regnardiere.

Zorreria, regnardise, finesse de regnard, subtilité.

Zorrero, regnardeau, petit regnard.

zorro, le regnard masle.

(18) Oharrean “Creemos haber demostrado con suficiencia la utilización del vocabulario nebricense por parte de Oudin, a lo que queremos añadir que también conoció, y utilizó, el *Diccionario*, como veremos más adelante”.

berririk hiztegi batez, honen eraikuntzan erabilitako metodo eta erizpidez, egituraz, helburuez... (cf. Lakarra 1991).

Lépinette-k (1989: 264) espainiera-italiera eta italiera-espainiera lexikografiako lehendabiziko bi hiztegiak (Cristóval de las Casas [1570] eta Franciosini [1620]) erkatzerakoan zera zekusan: "Franciosini fait figurer d'une manière exhaustive, les dérivés d'une même famille (incluant même parfois les diminutifs non lexicalisés d'adjectifs et de substantifs): dans notre échantillon, *ocasión* est accompagné –si nous omettons la phraséologie– de *ocasionar*, *ocasionadamente*, *ocasionado*, *ocasionador*, alors que Las Casas présentait *ocasión* et *ocasionado*".

Bestetik, Cooper-ek Palet eta Oudin-en erlazioez ikusia:

Ciertos artículos de P[alet] faltan por completo en O[udin]. El cotejo de unas treinta páginas de P (o sea un total de 2.000 artículos) con las correspondientes de O me ofreció algunos resultados interesantes: Oudin elimina 46 artículos de P, 26 de los cuales son derivados en -or. Parece ser que Palet formaba mecánicamente esos derivados definiéndolos mediante una oración de relativo (*desfamador* "qui diffame", etc). Muchos de ellos son seguramente creaciones caprichosas que no se debieron usar nunca en la lengua viva (*degotador* "qui dégotte", *desarrugador* "qui desride", *desatador* "qui deslie", *descaminador* "qui fait esgarer", *desembravecador* "qui aprivoise", *desgreñador* "qui escheuèle", *despegador* "qui destache", *desvirgador* "qui despucelle", *embrocador* "qui passe quelque chose par un trou", *empeorador* "qui empire", *empuxador* "qui pousse"), y nada de raro tiene que Oudin los haya rechazado (Cooper 1962: 319).

Baina ez bedi inor nahas; Oudin-ek kasuan kasuko eratorriak, hemen bezala inoiz edo behin delako atzizki batez eratuak oro ezabatzeak¹⁹ ez dakar aitzindariaren, aitzindarien, sistemaren beraren aurka egotea. Hasteko, Lépinette-k erakutsi legez, "Oudin complète les séries de dérivés et place toujours en tête de l'une d'elles, le verbe de la famille" (1992: 35):

Sobrepujar, exceller, excéder, surpasser, surmonter.
 Sobrepujado, excellé, surmonté.
 Sobrepujador, qui excelle & surmonte
 Sobrepujança, excellence, supereminence.
 Variar, varier, diuersier., desguiser, alterer.
 Variable, variable, inconstant, muable.
 Variación, variation, desguisement, inconstance, changement.
 Variado, varié, alteré, desguisé, diuersifié.
 Variedad, varieté, diuersité, difference.

Quemar-en ondoren *quemado*, *quemado del sol*, *quemador*, *quema-quemada-quemadura*, *quemadura* eta *quemazón*, *punçar* o *punpear*-en pean *punçador*, *punçado*, *punçadera muger*, *punçadura* o *punçada*, *punçante*, *punçón*, *punçon*, *punçoncico*; *pagar*-etik *paga*, *pagado*, *pagador*, *pagamiento* datoz; *negar*-etik *negación*, *negado*, *negador*, *negante*, *una negatiua*; *llorar*-ek *lloradera*, *lloradero*, *llorado*, *llorador*, *lloramiento*, *llorando*, *lloro*, *llorón*, *lloroso*,

(19) Lakarra 1993-ko 4, 5 eta 7. ataletan eta 1994a-n ikus daiteke Larramendik Harrietengan kausituez izan portaera gonbaragarriren bat edo beste.

llososamente... Nola pentsa goian emandako *deseguitea*, *deseguina*, *deseguillea*, *deseguindura*, *deseguintça*, edo *durdusia*, *durdusiatcea*, *durdusiadura*, *durdusiatçaillea*, *durdusiaz* eta *mehatchuz*, *durdusiaturic igorri nau* horrekiko loturarik gabekoa dela?²⁰

7. Hiztegiak eta gramatikak.

7.1. Eskuartean dugun kasuan ere hiztegiak iturrian (Oudin-engan) zituen gero berean (Pouvrearengan) oinarritzat ikusten ditugun hitz-familiak; usu iturriarenak progotxatuaz eraikitzen ditu bereak eta, iturriak bezala, morfologiak eta eratorpenak dakiena baliatzen du hitz-familia horietan kokatzen dituen berbak, zaharrak eta berriak ematean. Honek, halabeharrez, gorago *HLEH*-tik jasorik aurkeztu ditugun —eta gehitu ahal genitzake beste hainbat eta hainbat kasu— lehen ageraldien balioa eta —azkenik— Pouvreauri eman dakiokkeen XVII. mendeko hizkuntzaren ordezkari balioa (gauzatzen zen *parole*-arena, hobe) zalantzan jartzera garamatza; Lépinette-k (1992: 48) Oudin-ena jarri du kolokan orduko gaztelera eta frantsesari dagokienez. Halaz guztiz, ahulegiak iruditzen zaizkigu bere ondorioak: “S’il s’agit de rendre compte de l’usage d’une époque, la lexicographie bilingue ne sert pas: les emprunts en chaîne spécifiques de cette dernière rendent vain cet effort de relevé des dates d’attestation et des sens dans ces dictionnaires” (Lépinette 1992: 48-49). Baina elebikoitzak (ziren gehienak eta nagusiak) bereziak ote, ala hiztegiak hiztegi zirenetik ote ziren baldintza horien menpe? Testuan Pouvreau-rekin eta bibliografian (Lépinette-ren beraren lanetan beste inon baino lehenago) garaiko hiztegiak hiztegiarekin gertatua ikusi ondoren, orduko testuetan eriden edota hiztunengandik jaso formak —taju bateko hizkuntzalaritzan hizkuntz historialariari dagozkion soilak— ala hiztunaren gaitasunak sor zitzakeenak ahoz zein izkribuz erabiltzea zilegizatzen ote?

Izan ere, zergatik ez gogora egilearen hiztegi honen aurrean diren gramatikazko ohar ezezagunegietan²¹ askorekin nagusigoa zerk daraman?

CHAPITRE... Des terminaisons des noms verbaux

#. 1. Des noms actifs	<i>Icuslea</i> qui voit, regardeur, de <i>icustea</i> voir, regarder.
<i>Saluatçaillea</i> sauveur de <i>saluatcea</i> , sauveur, autrement <i>saluaria</i> .	<i>Minçatçaillea</i> ou <i>minçaria</i> parleur, de <i>minçatcea</i> parler.
<i>Erraillea</i> diseur, de <i>erraita</i> dire.	<i>Laboraria</i> laboureur, de <i>laboratcea</i> labourer.
<i>Eguillea</i> faiseur, de <i>eguitea</i> faire.	<i>Laboratçaillea</i> , qui laboure effectivement.
<i>Erroillea</i> qui pond, de <i>erroitea</i> pondre.	<i>Irakatsçaillea</i> ou <i>irakatzuna</i> , qui enseigne.
<i>Ehaillea</i> tixier, de <i>ehaita</i> extre.	
<i>Iracurtçaillea</i> ou <i>jracurlea</i> lecteur, de <i>iracurtea</i> lire.	

(20) Lépinettek dioenaren aurka ez da beti aditza buruan doana, usu izena dugu bai Oudin eta, are gehiago, Pouvrearengan: *llegar-llegarse-llegada-llegado* eta *llenar-llenado-llenador-lleno* bezalakoen alboan *loa-loable-loablemente-loar-loarse-loado-loador* eta *lima-limar-limado-limador-limadamente-limadura* ditugu; *batayoa-batayatcea-batayo harria* edo *bocata-bocataria-bocatatcea-bocatera* Pouvrearengan.

(21) Lakarra 1994a-n (40. or.) eman ziren batzu, Vinson (1892)-tik harturik; han —2 orrialde lehenago behar zukeen 97. oharrean— esaten den bezala, Vinson ez zen seguruenik jabetu ohar hauen funtzioaz, “Il n’a aucune idée des suffixes et confond les noms dérivés et les adjectifs. Ses listes de terminaisons dérivées sont incomplètes” esanaz asetzen baita.

- Ikaztuna*, qui apprend, apprentif. *Ikaslea*.
 (en marge:) *Hitztuna*, parleur, qui a beaucoup de paroles, de *hitztea*.
 (en marge aussi, d'une autre écriture, peut-être de celle d'Oihenart:) *Duria Hobiaduria*. *Ikustzecoaren*, *ikusizcoa*.
 (encore en marge de l'écriture de Pouvreau:) *Iaquittecoa*. *Iaquittecoa da*. *Ethortecoa* qui est a venir.
 #. 2. Des noms verbaux substantifs abstraits.
Çuburtasuna. Sagesse, de *çuburtcea*, rendre ou devenir sage, autrement *çuburtcia*, en basse navarre on dit *çuburtarsuna*.
Ontasuna, bonté, de *ontzea*, rendre bon. *Eztitasuna*, douceur, de *eztitea*, rendre doux. *eztia*, doux, miel.
Adimendua, entendement, de *aditcea*, entendre.
irakazmendua, enseignement, de *irakastea*.
saluamendua.
berretura, l'action d'augmenter, augmentation, de *berretcea*, augmenter, accomplir.
berreguindura, enjoliement, enjolieuire, de *berreguintcea*, enjolieuire.
berreguintasuna, enjolieuire.
berreguinqueria, enjolieuire par affaire d'habitude
Liçunqueria, saleté par habitude.
Liçuntasuna, saleté deia faite.
Liçundura, salissement, l'action de salir.
Erboqueria, folie d'habitude.
Erbotasuna, folie formée.
 (en marge, d'une autre écriture:) *Laborança*.
 Chapitre des noms aduerbiaux, & *bethiere*, toujours. *bethierecoa*, *bethieretcea*, *bethieretasuna*, *bethicoa*
azpian, *azpicoa*.
gainean, *gainecoa*.
asqui, *asquitasuna*, *asquitcea*.
ez ez, *ezeztatcea*.
Afaiquetac.
solhasquetac.
dostaquetac.

Bertoko "adibideak" mia bagenitza oso ondorio markagarriak genituzke: 51 eratorritatik 23 ez datoz HLEH-n, 7 Pouvreaurengandik hartuak ditu eta gainerakoak lehenagoko testuetarik; hots ia % 60a da berrikuntza.

<i>Saluatçaillea</i>	1617	<i>Ikustzecoaren</i> ,	Ez
<i>saluaria</i> .	Ez	<i>ikusizcoa</i> .	Ez
<i>Erraillea</i>	1596	<i>Iaquittecoa</i> .	Ez
<i>Eguillea</i>	1571	<i>Ethortecoa</i>	Ez
<i>Erroillea</i>	P	<i>Ontasuna</i> ,	1571
<i>Iracurtçaillea</i>	1617	<i>ontzea</i> ,	1643
<i>iracurlea</i>	P	<i>Eztitasuna</i> ,	1617
<i>Icuslea</i>	P	<i>Adimendua</i> ,	1545
<i>Minçatçaillea</i>	1630	<i>irakazmendua</i> ,	Ez
<i>minçaria</i>	P	<i>saluamendua</i> .	1545
<i>Laboraria</i>	1571	<i>berretura</i> ,	1627
<i>Laboratçaillea</i>	Ez	<i>berretcea</i> ,	1623
<i>Irakatsçaillea</i>	Ez	<i>berreguindura</i> ,	Ez
<i>irakaztuna</i> ,	1571	<i>berreguintcea</i> ,	P
<i>Ikaztuna</i> ,	P	<i>berreguintasuna</i> ,	Ez
<i>Ikaslea</i> .	1627	<i>berreguinqueria</i> ,	Ez
<i>Hitztuna</i> ,	1643	<i>Liçunqueria</i> ,	P
<i>hitztea</i> .	Ez	<i>Liçuntasuna</i> ,	1617
<i>Hobiaduria</i> .	Ez	<i>Liçundura</i> ,	Ez

<i>Erboqueria</i> ,	1643	<i>gainecoa</i> .	Ez
<i>Erbotasuna</i> ,	1571	<i>asquitasuna</i> ,	Ez
<i>bethierecoa</i> ,	Ez	<i>asquitcea</i> .	Ez
<i>bethieretcea</i> ,	Ez	<i>ezeztatcea</i>	1571
<i>bethieretasuna</i> ,	Ez	<i>Afaiquetac</i>	Ez
<i>bethicoa</i>	Ez	<i>dostaquetac</i> .	Ez
<i>azpicoa</i> .	1643		

7.2. Nebrijak bere gramatikan izenaren akzidenteen artean espeziea –hots eratorria jatorrizkotik bereizten duena– aurkezten digu bigarrengotzat:

Primogénito nombre es aquél que assí es primero, que no tiene otro más antiguo de donde venga por derivación [...] Derivado nombre es aquél que se saca de otro primero y más antiguo, como de monte, *montesino*, *montaña*, *montañés*, *montón*, *montero*, *montería*, *montaraz*. Nueve diferencias y formas ai de nombres derivados: patronímicos, posesivos, diminutivos, aumentativos, comparativos, denominativos, verbales, participiales, adverbiales (Quilis 1980: 167).

Gero denominatiboak –beste izen batzutarik ateratako izenak– sailkatu ondoren,²² horiek gaztelera nola eratzen eta sortzen diren azaltzen du:

[...] Por la maior parte salen estos nombres [gentiles] en esta terminación *ano*, como de Castilla, *castellano*; de Italia, *italiano* [...] Salen esso mesmo los nombres gentiles muchas vezes en *es*, como de Francia, *francés*; de Aragón, *aragonés* [...] en *eño*, como de extremo, *extremeño*; de Cáceres, *cacereño* [...] en *isco*, como de alemán, *alemanisco*; de moro, *morisco* [...] en *esco*, como de Flandes, *flandesco*; de Sardeña, *sardesco* [...] en *ego*, como de cristiano, *cristianego*; de judío, *judiego* [...] Salen los nombres denominativos en *a*, como de justo, *justicia*; de malo, *malicia*; de abad, *abadía*. Salen en *d*, como de bueno, *bondad*; de malo, *maldad*. Salen muchas vezes en *al*, como de cuerpo, *corporal*, de asno, *asnal* [...] muchas vezes en *ar*, como de oliva, *olivar*, de palma, *palmar* [...] en *edo*, como de olmo, *olmedo*, de azevo, *azevedo* [...] (Quilis 1980: 170-172).

Horrela *-oso*, *-ento*, *-ado* / *-azo*, *-uno*, *-ero*, *-or*, eta *-ario* atzizkien bitartez sortzen direnen adibideak ematen dizkigu. Ondorengo atala ere ez da Pouvreaurekin erkaezina:

CAPITULO QUINTO. DE LOS NOMBRES VERBALES. Verbales se llaman aquellos nombres que manifiesta mente vienen de algunos verbos; e salen en diversas maneras, por que unos se acaban en *ança*, como de esperar, *esperança*, de estar, *estança* [...] Otros salen en *encia*, como de doler, *dolencia*, de tener, *tenencia* [...] Otros salen en *ura*, como de andar, *andadura*, de cortar, *cortadura* [...] Otros salen en *enda*, como de emendar, *emienda*, de leer, *leienda* [...] (174-175).²³

Hain gutxi ahaztekoa 172. orrialdekoa:

(22) “Denominativos se pueden llamar todos los nombres que se derivan y decien de otros nombres; y en esta manera, los patronímicos, posesivos, diminutivos, aumentativos y comparativos, se pueden llamar denominativos; más propia mente llamamos denominativos aquéllos que no tienen alguna especial significación” (ibid, 170).

(23) Horrela *-ida*, *-ón*, *-e*, *-ento*, *-do*, eta *-or* (eta aldaerak).

otros salen en otras muchas determinaciones; más el que escribe preceptos del arte abasta que ponga en el camino al lector, la prudencia del cual, por semejança de una cosa a de buscar otra.

Nebrijaren eta lehen aipatu Oudinen²⁴ kidesunak —euskal kiderik ere bilatu ahalko diogu— Pouvreauren gramatikazko materialen helburua (eta hiztegiaren egitura) argitzen digute: gogora bedi Nebrija ere bi hiztegi famaturen egile dela. Gramatika eta hiztegiaren arteko erlazioa agertzen zaigu ezinutzizko aztergai, bada. Gai hau, ordea, zein ere den korapilatsua eta Pouvreauren kasuaz gainerakoa nahiago dut atzeratu zuzenean eraso baino lehen datu eta azterbide beharrezko zenbait miatzeko aukera izan dezagun.

7.3. Nebrijarekiko ikerketan bada Pouvreauren azterketarako argigarri den haboro: Guerrero-k (1988: 557 hh) *abejaruco, abundante, acicalar, acetrería, adelgazar, agrimonia, agrura, abito, albriciar, alcauetar, alacena, antrax, aparejador, aperador, aporcar, asafétida, asesor, atabonero, atención, aceitera, balda, banquero, vehemencia, bestialidad, betónica, bebida, blanquecino, bretón, camamila, cloque, comisura, comprometer, consignar, corrillo, ocrato, onocrótalo, cuartana, zanja, zanjar, cencerrón, centaurea, centellar...* dakartza Nebrijaren *Diccionario latino-español-etik Vocabulario*-ra igaro ez ziren eta Corominas-en hiztegiako lehenengo agerraldia aurreratzen duten berben artean.

Esan gabe doa, zenbatez handiago litzatekeen data-aitzinatze horien multzoa Nebrijaren lexikografi lanak oro kontuan harturik; ezin, haatik, ohartzeko utzi hor aipatutako (eta sail bereko) hitz gehienak —amerikanismo, italianismo eta mozarabismoak lekat— Nebrijak berak eratorritzat (izenki zein adizki eratorritzat) semantikoki eta formalki definituak direla:²⁵

peregrinar, transfigurar, encanecer, desastrado, carnalidad, prodigalidad, oportunidad, ocupación, duración, definición, consolación, fantástico, colérico, diabólico, tempestuoso, presuntuoso, inventar-invencción-inventor, idólatra-idolatrar-idolatría, etab.

Colin Smith-ek aspaldi atondu Corominas-en hiztegian agertzen ez diren Errenazimenduko kultismoen zerrendatik 197 Nebrijaren hiztegitan ageri dira (apud Guerrero 1995: 180); bada, horietarik 110 (% 55 baino gehiago) lehendabizikoz agertzen dira gaztelaniazko testuetan;

abominable, abominación, conjetura, disolución, disoluto, resolver, resolución, occidente, occidental, favor, favorecer, favorable...

Ez bedi pentsa, ordea, Nebrijak berak aurreko ezagun (Mena) edo ezezagunenak hartzeari uko egiten dionik Guerrerok erakutsi bezala:²⁶

(24) Lope Blanch-ek (1993) beren arteko lotura nabarmenik kausitu ahal izan du gramatikan bertan; hiztegiarikoa luze baina ezinukatuzkoa da Guerrerok (1988) eta García Machok (1988), besteren artean, frogatu legez. Bidenabar, Lope Blanch-ek (ibid, 240-1) erakusten du Villalón-ek Nebrijarekin gramatikari dagokionez ez zela hiztegiarekiko Larramendik Landuccirekin agertu maltzurtasunetik urruti.

(25) Beste azterketa baterako ikus García-Macho 1993; honek behin baino gehiagotan gaztigatu bezala, Nebrijaren kultismoak, are 2. argitalpenean ausartegi edota desegoki iruditurik ezabatu lehendabizikoan asmatu neologismoak ere, egun usu ez dira horrela hitzun aruntarentzat gehienetan. Antzeko zerbait argudiatu ahalko bide genuke Pouvreau eta besteren hitzberri zenbaiten aurrean.

(26) Nebrija hona [eta, laburrago, 1994a: 42-43-ra] ekartzearen arrazoiez galde dezakeenarentzat,

abstinencia, abusión, assignar, centro, cerco, círculo, cometa, constancia, contrario, criminoso, declaración, dición...

7.4. Pouvreaurengana bihurtuaz, argitu beharko litzateke ze ondoriotara irits gaitzkeen *HLEH*-n²⁷ hurrengo hitzok edo beren aldaerak harengan beste inorengan baino aski lehenago –gutxienez mende erdi eta usuenik mende bat edota mende t'erdi– ikustean: *abadetasun, abantailatsu, aberetasun, adiskidetzaille, adoratzaille, ageriki, agertzaille, ahaidetu, abaldun, abalkegabekeria, abalkor, ahazuri, aholkulari, alferki, amezti, amorratu, areatu, argudiatu, arlotekeria, arlotetu, artekari, atsegintasun, atsegintsu*. Egia da *akelarre, aketz, armiarma* eta besteren bat ere badela, baina ez da zenbatu beharrik nagusigoa zeinena den ohartzeko.

§ 5.1.ean *HLEH*-an A-I letretan P lehen sarreratzat duten 378 sarrera zerrendatu ditugu. Azal-azaletik egindako azterketa bat aski da bertan nagusigoa atzizki bidez egileak berak sortutako hitzberriek daramatela ikusteko: 136 dira ene kontuen araberako molde horretan osatuak (% 35,7), 60 aditz berriak (% 15,8), 57 erro soil (edota eraketaren zaharraz nekez P-k asma zitzakeenak) euskal jatorrizkoak (% 15), 66 mailebuak (% 17,4), 48 konposatuak (% 12,6) eta 11 aditz-lagun berriak (% 2,9). Jatorrizkoak eta mailebuak –ez du gehiegi merezi orain beren arteko berezkuntzak– guztira ez dira % 32,4 baino; konposatu guztiak zahartzat emanik ere, eta izango bide dira P-k berak asmatuak, gutxienez 207 hitz (% 54,4) Pouvreauek sortuak dira. Hobe esan, portzentai hori da P-k asmatuatarik *HLEH*-aren iragazkia gainditu duena A-I letretako sarreretan.

Interesgarriak begitandu zaizkit, orobat, hurrengo bi (J- eta K-) letretako *HLEH*-ko azterketaren emaitzak ere. Lehendabizikoari dihoakionez, P-k berak sortutako hitzak dira, zalantza handirik gabe; harengandik hiztegi horretara iritsi direnak; izan ere, guzti-guztiak lehen bi sailetan kokatuak ditugu:

jabetasun, jainkotiar,^{27b} *jainkotu, jakile, jakilegoa, jauztekatu, jeloskor, jeloskortasun, jeloskortu, josle, jostalhari.*

K- letrako sarreretan azterketak bestelakoa behar du; azalpen luzerik behar ez duten arrazoi fonologikoengatik, beste hainbat letratakoetan (bere ahostunarenetan, esaterako) baino mailebu gehiago aurkitzea aukera itxadon dezakegu. Eta, jakina, badira horietarik: *kaiku, kailu, kalamu, kanal, kantail, kereta*, etab. Halere, P-rengan bere lehen agerraldia (“lekukotasuna”?) duten 40 hitzetarik gehienak ez dira horietarik, 22 izenki- edo aditz-atzizkiz hornituak baititugu:

kidego, kideasun, kilikari, kilikatsu, kilikatzaile, kirastasun, klartasun, koloragarri,

cf. “Todos los autores de los siglos XVI y XVII sin excluir al gran Covarrubias, dependieron de la obra nebrisenense” (Colón & Soberanas 1979: hitzaurrean); “inesauribile miniera per i lessicografi di tutti i paesi” (Gallina 1959: 102), “non solo il merito di essere stato il primo lessico bilingue contenente una lingua viva concepito modernamente, ma anche l'ispiratore dei suoi successori, miniera inesauribile cui essi attinsero a piene mani durante piu di due secoli” (Gallina 1959: 330).

(27) Jakinik ere lehen liburukian datazioak gainerakoetan baino ahulago direla.

(27^b) Bere obretan ere biltzen du Sarasolak; *jainkotiartasun*, aldiz, soilik bere obretan.

kuriostasun (9), *karatosatu*, *kateatu*, *keldertu*, *kidetu*, *kobreztatu*, *kokatu*, *kopiatu*, *kora-pilatu*, *koskatu*, *kukuldu*, *kukurustu*, *kupitu* (13).

Lehen § 3.1.ean eman ditugun P-ren D- letrako sarrereren artean 96 kontatu ditut erro soilen artean, morfema gramatikalak (*daguidanz*, *daidit*, *dançut*...) eta esamoldeak (*ecin daidit*, *hainitz deitua guti hautatua*...) alde batera utzi ondoren:²⁸ *dafailla*, *daga*, *damaza*, *damu*, *dansa*, *dardoa*, *deabrua*, *debecua*, *defota*,... Aditz izenak ugari dira (65), bertan zahar eta berri delarik, bigarrenetik ugariago seguruenik: *dainatcea*, *damutcea*, *deitcea*..., baina *damuztatcea*, *dardotcea*, *deabrutcea*, *debauxatcea*, *debecatcea*, *demoniatcea*... Halere, atzizkien bitartez eratuak dira gehien: *damucorra*, *damutsua*, *damugarria*, *damutcecoa*, *dannagarria*, *dansaria*, *deabrucoa*, *deabruqueria*, *deabrutasuna*, *debecatçaillea*, *debecuzcoa*, *deblauqui*,... 112 dira guztira, ene kontuen arabera: *-(z)ko* 21, *-tasun* 12, *-ki* 12, *-garri* 9, *-mendu* 9, *-ari* 6, *-tzaile* 6, *-tsu* 5, *-keria* 5, *-dura* 4, *-kor* 3, *-os* 3, *-dun* 2, *-gile* 2, *-eta* 1, *-gabe* 1, *-gai* 1, *-ge* 1, *-goa* 1, *-keta* 1, *-kunde* 1, *-men* 1, *-pen* 1, *-ro* 1, *-txo* 1, *-zale* 1. Horiei 32 *des-* eta 5 *ez-* gehitu behar zaizkie.^{28b}

Bestalde, eta goian eman adibideak aski lirateke horretaz ohartzeko, *HLEH*-ak ez ditu biltzen, hurrik eman ere, *Pouvreuren* hiztegiko berba guztiak, ezta haien aldaeren bitartez ere. Nago *OEH*-an bertan ere, osotasuna bilatuz gero, gehi daitezkeela nekerik gabe tradizioa erabat harturik ere *Pouvreuren* (edota soilik haren zordun direnen) lekukotasun hutsa dutenak. Ez ote, bada, *Pouvreu* sortzaile biltzaile bainoago?²⁹

8. Hiztegitntza ariketatik gramatika teoriarantz

Seventeenth century lexicography is complicated by the compilers' sense of an inherent duplicity in the purpose of the lexical item. Consequently, the sixteenth century lexicographer's attempts to exploit headwords as significant categories, reflecting a deeply embedded yet unarticulated linguistic theory... (di Virgilio 1988: 189).

Ezaguna denez (cf. Sarasola 1986 eta Lakarra 1991 eta ondoko lanak), idazkera landuaren tasun markagarrienerarik delarik atzizkien erabileraren ugaltzea, eta ez izaki atzizki bakoitzaren zedarriztapen tinkoegirik, usadio bereziak aurki daitezke egileen artean, bai atzizki hautapenari eta baita atzizki bakoitzaren balioari doakionez eta are gehiago haien zabalzaile nagusi diren hiztegitileen. Eginkizun eman-kor dugu atzizkiak arrasto edo aztarna gisa erabiliaz ondutako euskal hiztegien

(28) Letra honetan, ezagun denez, mailebu eta jatorrizkoen artean errotiko berezkuntzarik ezin egin daiteke; gehienez ere mailebu zahar eta berriagoen artean mintzatu beharko ginatke. Halere ez da hori orain axolazkoen zaiguna. Bidenabar, baliteke aztergai bezala hartutako letraren berezitasuna azaltzea den konposatu-urritasuna ere.

(28b) *HLEH*-n P-rengandik hartu *des-* urriez ikus 10. oharra. Urtek, aldiz, letra berean 35 konposatu, 100 soil, 74 *des-*, 71 *-tzea*, *-tzaile*, 17 *-(zi)one*, 9 *-tasun*, 7 *-dun*, 7 *-keria*, 7 *-lari*, 4 *-ari*, 4 *-oso*, 4 *-txo*, 3 *-le*, 3 *-mendu*, 3 *-zale*, 2 *-ar*, 2 *-gile*, 2 *-xko* eta *-antza*, *-dura*, *-ista*, *-kor*, *-tate* eta beste zenbaiten bana ditu; nabarmenki P baino konposatuen zaleago genuen, baina hark bezala *-tzea* eta *des-* ere bazerabiltzan hitz berriak asmatzeko. Gainerako atzizkietan diferentziak badira; horietako zenbait bi hiztegien egiturari zor zaizkionak, seguruenik, Urterentzat Lakarra 1994b-n markatu legez.

(29) Cf. Lakarra 1994a-n (1-2. or.) aipatu ingeles lexikoiaren hedatze garaikideaz; Barber (1976: 166-8)-ek emandako iruzkina egoki letorke, oro har, P-ren datuentzat.

azterketa historikoa eta oraindik behar bezala xurgatu ez den iturri honen balioaz jabetu gaitu *Hiztegi Hirukoitzaren* Eraskinak (*E*) eta Harrieten hiztegien (*H*) azterketak (cf. Lakarra 1991 eta 1994a: Mitxelenak uste zuenaren aurka *E*-ko *-kuntza*-zko eratorriak oro ez dira *RS*-etiko *E* 78 *azarcunza*-ren gainean eraikiak, guztiak (berak haren eredura asmatu *toliacuntza* salbu) Harrietengan eratuak aurkitu baitzituen; orobat agitzen zitzaigun *-atu* aditzekin. Aldiz, ez dirudi *-dura* atzizkiaren erabileran *H*-ek *L* zaletu zuenik eta gutxi batzu baino ez zituen harekin jaso *E*-n. Urtek, aldiz, *-tasun* arruntagoaren aldamenean, *-garri* artean bestek baino haboro erabiltzen duela bagenekien (ikus Lakarra 1994b). Bestalde, Pouvreaux aitzineko gramatikazko oharretan azaldu atzizkiez baliaurik eraikitzen ditu bere hitz-familiak ikusi dugunez (§7.1).

Guzti honen aurrean ezinbestekoa zaigu hiztegitik zaharrengan atzizkien erabileraz eta hitz eratorrien statusaz, hiztegiaren eta gramatikaren arteko erlazioaz, azken finean, zer aurki genezakeen ikertzea.²⁹

Aurreko lan batean ikusi genuenez, Larramendik *Arte-an* ([264] § III. FORMACION DE LOS NOMBRES substantivos, y adjetivos) sail nagusienak nola eratzen diren azaldu ondoren, honela amaitzen du: "Dexo algunos otros modos de formación en los nombres verbales que se pondrán en el Diccionario: pues para el fin de que conozcan todos quan regular y oportunamente forma sus derivados el Bascuenze bastan estos" (Lakarra 1994a).³⁰

Eratorriak gramatikan azaldu arren beren kokagunetzat hiztegia esleitzean Larramendi bat dator bai Nebrijarekin ("Otros salen en otras muchas determinaciones; mas el que escribe preceptos del arte abasta que ponga en el camino al lector, la prudencia del cual, por semejança de una cosa a de buscar otra" (*Gram.* 172), bai *Grammaire generale et raisonnée*-arekin ere.³¹

(29) Oso interesgarria ikusiko ditugun arrazoiengatik Fausten ondoko oharra: "*In the grammar which constitutes a section of the work*, Stieler followed Schottelius almost literally in the manner in which he presented word formation" (Faust 1981). Merrilees-ek (1988: 181) erdiaro akabuko adibide bat damosku "Like many lexicons of the Middle Ages, the *Le Ver* dictionary is accompanied in the manuscript by grammatical texts, in this case copies of Donatus' *Ars minor* in both Latin and French, the conjugations of some main verb types, noun and pronoun declensions, a fragment of a syntactic treatise, "Par quantes manieres commenchon sen lantin a faire", and a list of morphological exceptions. This juxtaposition of glossary and grammar, as I have noted in a recent paper on the teaching of French in Latin, has a long medieval tradition, itself worthy of further attention". Eta bere egituraz (Merrilees 1988: 185-6): "The underlying principles of organisation are alphabetical and etymological. *Le Ver* determined first of all a head-word, usually noun, verb or adjective, which becomes the head of a group of derivatives and compounds set out in a macro-entry. Some of the derivatives and compounds will in some cases form heads of their own entries or appear with a cross-reference. All headwords are in fully alphabetised order and are marked in the manuscript by a large coloured initial –alternating blue and red for much of it, red only for some stretches. I have noted only very occasional slips in the ordering. Each headword is usually followed by a combination of an etymology, Latin equivalents, French equivalents, a Latin definition, sometimes a French definition. Not all elements are necessarily present. Then follow derivative words, each of wich is set against the colum margin and identified by a capital in brown ink, the normal ink of the text. These derivatives are not in alphabetical order, but their presentation follows a pattern" (azpisarrerak ere beren "derivatives" dituztelarik).

(30) Ikus bertan Harrieten Gramatikako jokabidea.

(31) Cf. "AVERTISSEMENT. On n'a point parlé dans cette Grammaire des mots dérivez ny des

Gramatikaren historia zertxobait ezagutuz geroz ez gintuzke harritu behar beren artean kontrakar nabarmenean direnon kidetasunean agertzea Larramendi. Kukenheim-ek azaltzen digunez (1932: 158) analogia zaleen eta anomalia zaleen arteko aspaldiko guduak lehendabizikoak eskemen bitartez hitzak sailkatzera eramán ziotuen; ikerketok morfologia sortu zuten. Engoitik alor hau hedatuaz joan zen esaldia-zen zatien teoria osoa eraikiaz. "Morfologia" hitza, ordea, ez da gramatikazko literaturarik zaharrenean agertzen, eta horren lekuan "etimologia" dakusgu. Lerschek erabilera hori grekoen artean lehenik hitzen etorkia eta ondoren hizkuntzako analogiak ikertu ohi zirela gogoratuaz azaltzen du; honela "etimologia" gordeko zen eta are "analogia" bere barnean hartuko.³²

ce n'est pas seulement cette façon de dériver les formes du verbe qui amène les grammairiens à désigner la "morphologie" par la dénomination "étymologie", mais aussi leur habitude d'incorporer dans cette partie de la grammaire le traité de la formation des mots. En effet, à l'exemple de Priscien, les théoriciens de la langue distinguent deux espèces de noms, les primitifs et les dérivés, ils étudient les valeurs des suffixes et s'occupent, en général, de la formation des noms, tant des noms que des verbes. Chez Corso, Castelvetro, Varchi, Nebrija, Miranda, Dubois, Meigret, Ramus, Cauchie et Henri Estienne l'exposé des "dénommatifs" occupe plusieurs pages, mais à aucun d'eux n'est venue l'idée d'en faire une partie spéciale de la grammaire. Le terme d'"étymologie" s'explique donc facilement pour les théoriciens du XVIIe siècle; notons en même temps que cette partie avait bien plus d'importance que de nos jours, non seulement parce qu'elle contenait la théorie de la formation des mots, mais aussi parce que plusieurs grammairiens y traitaient des règles de la syntaxe.

Errenazimendua baino lehen N. Cusa-k adierazi zuen hizkuntzen aniztasun eta berezitasuna; beranduago L. Vives-entzat filologiaren (*ratio linguarum*) zeregin nagusia hizkuntzak nola diren sortzen, garatzen eta apaltzen; hizkuntza baten hizkeraren botere, izaera, aberastasun, bokantza, duintasun eta edertasuna zelán pisatu behar den azaltzea litzateke. Egiteko horri lotuko zaizkio hizkuntzalariak mende horretan eta horren zantzuak antzemango ditugu euskararekikoetan hurrengoetan ere.

Stankiewicz-ek (1981: 180) dioskunez egitasmo honetan funtsezko bilakatzen da gauzen eskema orokorrean hizkuntza bizi bakoitzak bere tokia duela eta, gainera, berezko izaera ("genius") gauzatzen duten hizkuntz ezaugarriak hornitua dela.³³

composez, dont il y auroit encore beaucoup de choses tres curieuses à dire: parce que cela regarde plutôt l'ouvrage du Dictionnaire general, que de la Grammaire generale" (133).

(32) "Remarquons qu'au XVIe siècle les grammairiens admettaient le mot "étymologie" avec d'autant plus de raison qu'ils avaient l'habitude de dériver les formes du verbe d'une racine, non pas —comme nous le faisons de nos jours— comme expédient mnémotechnique, mais parce qu'ils étaient convaincus que ces formes du verbe provenaient de ces racines [...]" (Kukenheim)

(33) Cf. Stankiewicz (1981: 181): "Like the mother tongue, each language has its unique qualities which include not only its particular grammatical structure or richness of idioms, but also some hidden, impalpable properties. The term which seemed most appropriate to encompass the overt and covert properties of a language were "genius" and the expression je ne sais quoi"; (cf. Etxeberriren (129) "...ordea, hargatican ecin erran diteque guisa hunetaco hitçac asqui direla hitzçuntçari ethorquia-

Hizkuntz-dema honetan zeinek berearen adierazkortasuna enparatuen gainetik (eta hildako klasikoenetik) jarri ohi dituzte:

Following Stevin, Schottelius utilized the vocabulary and the potential for word formation as the basis for comparing his own language with the others. Within this process he tried to show that the root words of the German language possessed "a high degree of perfection". That meant in particular:

"(1) that the root words are made up out of their own natural letters and not of foreing ones;

(2) that they have an appealing sound and fully express their object;

(3) that their sum is ample and sufficient;

(4) that they allow for the many derivatives which are necessary;

(5) that they bring forth multiple combinations and compounds" (Faust 1981: 361).³⁴

Klasizistek hizkuntza "arrunten" aurka erabilitako argudioen artean arriskutsuena haiek azken batean latina eta hizkuntza barbaroen nahasketa baino ez zirela zioena genuen; argudio honi aitzin bildutako ideia multzoa du Stankiewicz-ek (1981: 184-5) "of utmost interest for the development of Renaissance linguistic thought".

Hizkuntza ororen izaera mistoa ukazina omen zen "volgaristi" guztientzat, arte eta zientzien aitzinamenduari eta giza ezagutzaren hedakundeari zor baitzaio;³⁵ Macchiavelli-k zioenez hizkuntza batek ere ezin ditu gauzak oro adierazi gainerakoetarik hartu gabe eta herri batzuek bestetarik hartzen dituzte hitzak bere hartuemanean; halaber hirietan dotrina berriak sortzen direlarik hitz berriak ere sortu behar eta horrela gertatzen ere dotrinok lehendabizikoz plazaratu dituzten hizkuntzetan:

Diot berriz ere eztudala erran nahi escuaran ez litezquela causi cembait hitz arrotz; ordea ezta miresteco ceren Escual Herrian eztiren hainitz gaucha causitcen baitira bertce hainitz lekhutan, edo dela ceren lekhu hetaco lurrac ekhartcen eta ematen baititu, edo cerenetariac herri hetan berriroqui içan baitira asmatuac, eta hala escualdunec gaucha hec bere icenez deitcecotçat baieta ezpada icendatu behar

ren eta içaiterean emaiteco, ceren lehenbicio hatsapenac guelditcen baitira bere içaite ossoan, ceinec eguiten baiture hitzcuntçaren içaitea eta gora behera guztia" eta antzeko pasarteak 128-9. orrialdeetan).

(34) Cf. "Hautche da Escuara hitçcuntça eder hura? halaco guisaz non baitut uste oraico hitçcuntça berri eta arduraco dabilçanec errespeturequin çure çuhurtciari agur eguinen diotela eta boz batez aithortuco çure bicitasunaren indarra eta edertasuna paregabecoac direla; eta aiticic lehen deit çaitetzquetela Aingueruen hitçcuntça eçen ez guiçonena, ceren çure hitz bakhotchça baita misterioz eta çuhurtçiaz bethea..." (Etxeberri 87).

(35) Cf. "Hala dira bada gure escuararen lehen hatsapenac bertce hitzcuntcenetic haguiz diferentac: hala hitcetac nola gramatican, hain dira diferent hebreotic, puniatic, syriatic, grecotic, arabigotic, godoenetic, alemanetic, hala nola baita hebreoa latinetic, aita Joseph Moretec dioen beçala, lib. 1. cap. 5. § 1 ecen considera badetçagu hitcen sinificantçac, icenen declinacinoac, verboen conjugacinoac eta propietateac causituco tugu haguiz diferentac hebreotic, phaenicatic, puniatic, graecotic eta latinetic, bai halaber godoenetic, italianotic, francesetic eta gazzelaniatic, ceren hauquien icenac ez baitira declinatcen eta casuen diferentciac eguiten baitituzte emendailluen laguntçarequin batean" (Etxeberri 127-8).

cituzten cein eta ere linguayetan edo hitzcuntcetan lehenbiciric icenac entçun baitcituzten eta hequien eredura edo bertcela berec asmatuic behar cerozten ifeini icen berriac. Ordea hau da baieta ezbadaco premia bat, ceinetan escuara ezbaita obligatua bere baitharic halaco gaucei icenen emaitera legueac iracasten darocun beçala. (...) Erromatarrei ere gauça bera guerthatcen citçajen ceren hainitz gauça causitcen baitçuten herri hautan Italian etcenic, eta hargatic ciren obligatuac escuaratic icenen hartcera edo berriroqui asmatuic eçartcera.

Bada guisa berean escualdunac ere causitcen tuenean Escual herrian eztiren gauçac non ere causituco baitituque eta han obligatua dateque hango icenen hartcera eta hec escuararen erreguelen arauera moldaturic hetaz valiatcera (Etxeberri 129).

Oygan a Cicerón que supone esta mi distinción y da una doctrina que luego nos ha de servir (...). Según esta doctrina digo lo primero que en las voces facultativas que no son comunes ni públicas, somos superiores los bascongados o a lo menos iguales. Pruébola. Estas voces o son las mismas que se inventaron en el país donde se inventó y floreció alguna ciencia y facultad o son voces nuevas y distintas? Si son las mismas, todas las demás lenguas las tomaron prestadas del lenguaje de aquel país y también puede el bascuense tomarlas del mismo modo. Si son voces nuevas no tienen las demás lenguas más derecho de fabricarlas que el bascuense y este lo puede hazer con suma facilidad (Larramendi 1729: 122.).

Aora arguyo assí para sacar mi conchlussión: o es defecto en el latín y sus hijas tomar prestadas las voces facultativas del griego o no. Si no es defecto, tampoco lo sería en el bascuense. Si es defecto, como no se puede negar, es por ser pobres essas lenguas y rica la griega, y será defecto trascendental y no más del bascuense que dessotras lenguas. Y aun en esto ay gran diferencia por que esse defecto en las otras lenguas no es ya remediable y en el bascuense sí. ¿Por qué? Porque las otras lenguas han adoptado ya essas voces por suyas, incurriendo en la flaqueza o negligencia de formar voces propias y distintas. El bascuense aun no ha llegado a tratar dessas cosas y los sabios que quisieren tratarlas en bascuense tienen derecho a lo que dice Cicerón o a tomar voces de otras lenguas o a formar otras nuevas con discreción (124-5).

Mailebuak ez dira, beraz, delako hizkuntza baten akats edo irain, ezta ustelketa aztarna ere, aitzitik haren historia eta bizitasunaren froga. Hizkuntzarekiko jarrera aktiboa erakusten du, gizakiaren ahalmena haren garapenean bilakabide historikoa abiaraziz. "Artea", hots, berariazko hizkuntz politika, ez da "natura"-ren beharrezko osagarri baizik: "Que si les anciens Romains eussent été aussi negligens à la culture de leur Langue quand premierement elle commença à pululer, pour certain en si peu de tens elle ne feust devenue si grande" (Du Bellay: 25, *apud* Stankiewicz 1981: 185).

Alabaina, mailebuek ez dute hizkuntzaren oinarrizko izaera egiten eta hau ez da nahasi behar egoera sinkronikoarekin: "having drawn its origin from various sources, the Florentine language is at present not an "indistinct confusion of all barbarism of the world" as argued by Lazaro, but "a regulated unity (*adumanza regolata*) of many diverse words... welded together into one sound, one norm and one order". This unity, Bembo and all other grammarians after him suggest, is the result of the grammatical system, of the categories, forms and word-order which impose their

distinctive stamp upon each individual language"(Stankiewicz 1981: 185-6). Euskal ordainak argiak dira bilatuz geroz:

(...) dudarik gabe obligatua içan da hetaric hartcera, bertce hitzcuntcec eguin ohi duten beçala. Ordea hargatic arroçoin hau ezta asqui erraiteco escuarac galdu duela bere garbitasuna çeren ez baitu hartu gambiaduraric bere lehembicico hatsapenetan (ceinac baitira declinacinoac eta conjugacinoac) ez eta ere guiçonac vicitzearen mantenatzeco behar tuen gauçen (...) Hemendic beraz erran diteque escuara egungo egunean bere garbitasunean dagoela, çeren beguiratcen tuen bere lehembicico hatsapenac eta icenac, ceinetan baitauntça bertce gaineraco guztiac Philosophoen erranen eredura. (...) Lehembicico hatsapenac appurrac dira baina indar eta bothere handitacoac, gauça guztiac hetan dauntça eta hei datchezte eta hunetan dago hitzcuntçaren içaitea eta garbitasuna (Etxeberri 100-1).

Hala nola eguiatzco philosophian materia eta forma baitira gorputçaren lehen hatsapenac eta bere muetan içaite osoa eta perfeta emaiten diotenac, manera berean cein nahi hitzcuntçaren lehen hatsapenac dira hitçac eta gramatica.

Hitçac cerbitçatcen dira materiatchat eta gramatica formatçat, ceinac hitcei bere-nez disposicino choilla baicic ezrutenei emaiten baitiote içaite osoa eta perfeta non hauquien bidez hitzcuntça bat bertceganic diferent edo bata bertcearen iduritaco eguiten baitira (Etxeberri 127).³⁶

Etxeberriren "eguiatzco philosophia" hori edota Larramendiren "términos de escuela"³⁷ kontuan izanik, nekez espero genezake orijinaltasunik; Etxeberri (eta Larramendik) ongi ezagutzen eta aski erabiltzen zuen hizkuntzalari batengan ere antzekorik aurki daiteke:

...considerando que las principales partes de la lengua son los vocablos i la gramática con que estos entre sí se trauâ i engazan para hazer sentido perfecto. A lo qual se pueden añadir los modos de dezir, que tocan a la propiedad i perfección de la lengua, porque estos sin duda son diuersos i diferentes en cada lengua, pero no son parte principal de que se compone. Son lo sin duda las dos primeras porque qualquiera dellas que falte, es otra lengua (Aldrete 188).

Assí como la materia i forma son los principios esenciales de que qualquier cuerpo se compone i recibe el ser perfecto en su especie, de la misma manera, qualquiera lengua tiene dos partes principales, como ia dixé arriba, los vocablos i

(36) Bilatzen hasiz geroz antzekoak nahi adina bil genitzake, Aristoteles baita han atzean. Hedaduraren eta arruntasunaren adibide bezala ikus ondoko Larramendi eta Etxeberriren garaikide baten lekukotasuna: "Habiendo dado *Noticia* de la forma de esta lengua, me pareció preciso darla también de su materia, porque, sin tener qué hablar, importa poco saber cómo, y porque creo que, teniendo copia de términos, el colocarlos es lo menos difícil. La unión de esta materia y aquella forma es el catecismo y sacramentario. Y, aun teniéndolo todo, no pude salir de su inútil *fieri* por estar aún en la privación de tu celoso estudio, a cuya comodidad se dirige mi humilde y obsequioso trabajo". (Carlos de Tapia Zenteno [c. 1725], *Paradigma apologético y noticia de la lengua huasteca, con vocabulario, catecismo y administración de sacramentos*. R. Acuña (arg.), UNAM, México 1985, 73. or.).

(37) Cf. "Qué riqueza y copia es la más apreciada en una lengua? Es en dos maneras la riqueza de las lenguas y quiero explicarme con términos de escuela: una es riqueza formal, y *per se*, otra es material y *per accidens*" (aipatua in Lakarra 1994a: 45); aberastasun formal da nagusi, jakina, eskola horretan bestelakorik ezinezko baitzen izan ere.

la Gramática; aquellos son como materia i esta como la forma con que reciben ser, no teniendo más que disposición para ella (Aldrete 255).

Ikuspegi honetan bi egokitasunetarik nagusi, hizkuntzari bere izaera ematen diona, zein den jakitea ezinbestekoa zaigu; hori ahazteak eragin garrantzitsua izan du euskalaritzaren historian, hiztegitzari dagokionean inon baino gehiago. Neke litzaiguke antzekorik aurkitzea beranduagoko hiztegitzaren projektuen oinarrietan diren hizkuntz teoretan. Larramendik “La riqueza material y *per accidens* de una lengua consiste en la multitud de vocablos sueltos, sean *synónimos* o no lo sean. Y digo que aun en esto el bascuense es lengua más rica que otras muchas” (119) badio ere,³⁸ egokitasun formal du nagusizat eta han sostengatzen du euskararen nagusigoa. Erregelen segurtasuna arrazoiaren hizkuntzaren beteginzarre ukaezintzat erakutsi ondoren –hura gabe dena nahaste eta auziabarza genuke–(104), euskararen aintzinako egokitasun formal gaindiezina erabakitzaiz ematen du eta *hortik*, ohar bekio jauziari, aberastasun materiala:

El primer indicio desta riqueza antigua del bascuense es el que nos subministra lo que poco ha ponderábamos de la riqueza formal; porque en ésta a lo menos no parece que ay ni ha avido en el mundo lengua más copiosa y abundante; y es argumento convincente de una milagrosa fecundidad en los Inventores y establecedores primeros del bascuense: luego también fue lengua más rica en lo material de las voces [*Universalidad* 90].

Ondoren, aberastasunari hitzen egokitasuna darraikio. Larramendik ez du besterik gabe onartzen, “zenbaitek uste bezala”, hizkuntza guztiak direla egokitasun bereko puntu honetan, hitzen adierazia *ad placitum* izaki: berarentzat asmatzaileek izenok jartzean zuzenago edo okerrago antzeman zezaketen adieraziaren zera; hots-hitzetan –eta euskarak horrelako anitz duela erakusten saiatzen da– beste edozeinetan baino zuzenago litzateke adieraziaren eta adierazlearen arteko egokitasuna.³⁹

Haatik, arrazoi nagusia eta haren hiztegitzaren oinarri sendoenetarik aurkeztu diguna besterik da:

Lo 2º y principal es porque una lengua tiene voces simples y compuestas, nativas, como dice Cicerón y derivadas. [...] Bien. Pues aunque en las voces simples, nativas y que son como raíces de las otras admitiésemos que no avía más propiedad en una que en otra, en las compuestas y derivadas esso es evidentemente falso. La razón es porque aunque las voces simples tuviessen una significación totalmente arbitraria y sin acomodación a los objetos (lo qual no siempre es verdadero), mas las voces compuestas, fixa ya la significación de las nativas, tienen no significación puramente arbitraria sino natural, propriísima.

(38) Cf. “El segundo indicio es que hoi día el bascuense en Guipúzcoa, Bizcaya, Alaba, Navarra alta y baxa, Labort y otros países de Francia en que se habla mantiene tanta multitud de vocablos, que aun en el número material puede igualarse con qualquiera lengua del mundo, como se verá en el diccionario que siendo Dios servido se dará a luz. Eta hori ”a pesar de tantos siglos voraces” eta “esto sin libros en que se escribiesen y sin otros remedios que pudieran preservarlos del preciso estrago de los tiempos”.

(39) “Dexo aora aparte la onomatopeya, que es más freqüente en el bascuense que en otros idiomas” (*Universalidad* 95).

Hizkuntzaren barnean sintaxiaren lehentasunari lotua dugu arrazoibide hau:

Eta cembatenaz hitzcuntcen hatsapenac baitirateque elkharren iduritacoagoac, hambatenaz elkharren artean hitzcuntcec ere duquete partalertasun guehiago, hala nola italianoac, francesac, gaztelaniac edo erdarac elkharren artean baitute, bai halaber latinarequin ere nahastecatcen dira, ceren hunenganic baitute bere ethorquia, eta hala hauquien artean batetic bertcera diferentcia guti da, eta halatan dira hain elkharren iduritaco. Ordea, cembatenaz ere, cein nahi den hitzcuntçac bertceranic baituque partalertasun gutiago eta baitateque vrunduagoa eta hastanduagoa, hambatenaz hatsapenac ere dirateque diferentago eta vrrunago, eta guisa hunetan batac bertceaganic ecin duque ethorquiric (Etxeberry 127).

9. Alemaniar tradizioa, euskararen aberastasuna eta euskal hiztegiak.

Goiago Pouvreau ez ote zen sortzaile biltzaile bainoago galdetuaz itxi dugu atal bat. Alabaina, ba ote zuen bestela izaterik?; ez da lehen eman Malkiellen aipua gogoratzea besterik erromantze eremuan erabat kokaturik diren euskal hiztegieta kontraktorik nekez izan zitekeela ulertzeko. Haatik, ez deritzot zuhurregi erromanista erretxinarena eta euskalari zehatzarena eginaz bi tradizioetako hiztegieta izan daitekeen hitzberri eraketa salatzeari. Ez ote bestelakorik hor atzean?

Atzerrian ere hizteigintza eta hitzberri sorkuntza ez da loturarik gabeko izan; Alemanian, esaterako, 1535ean atera zen Petrus Dasypodius-en latin-aleman hiztegia —eta hemen ez da zer pentsa euskal kasuan bezala testu urritasuna datekeela azken arrazoi— ezarritako 12.000 bat aleman berbetarik % 30a edo ezagututako lehen lekukotasunak dira. Jones-ek (1991: 135) erakutsi bezala konposaketa eta eratorpenaren bitartez hitzberriak sortzen ditu peitu dituen latinezkoen ordaintzat.⁴⁰

Jones-ek (1991) 16 eta 17. mendeetako alemanieraz esana gure 17 eta 18.eko alorrari erabat egoki dakiokela deritzot: “Lexically, the sixteenth and seventeenth centuries are indeed for German a period of peculiar ferment, its workings still largely unexplored”.⁴¹ 1573an argitaratutako lehendabiziko alemanierazko grama-

(40) Cf. Euskal Herrirako ere egoki dirudien Jones-en gogoeta: “so that even allowing for the gravest deficiencies in German historical lexicology (and I believe these to exist) we still have some grounds for seeing Dasypodius as a contributor to the vocabulary, using patterns of compounding, prefixation and suffixation to generate new words in response to the Latin wherever he found them to be lacking. Whatever the degree of Dasypodius’s own invention, it is clear that a popular dictionary of this kind will stand in a two-way relationship with the speech-community, not just reflecting the vocabulary as it stands, but also helping to fix and to promote new and less familiar words. The teaching of Latin becomes simultaneously a service to the mother tongue”. Gonbara bedi Lakarra 1994a-n Harrieten Gramatikako Darrecheren *approbacionea*.

(41) “The history of German lexicography, despite a number of distinguished contributions, is still largely unwritten. We have a working bibliography only to 1600 (...); on sources, interconnexions, and reception, much remains to be discovered; we know relatively little about methods of compilation, still less about the ways in which these lexicographers physically managed their material; and of what metalexigraphers do know, precious little has been mediated to the wider public of non-German-speaking linguists.” (Jones 1991: 133).

tika batean Laurentius Albertus-ek ohartzten gaitu egunero hitz berriak sortzen direla eta ezagun zaharrak desagertzen (Jones 1991: 132).⁴²

Alemanierazko herrien artean ere zabaldua zen beren hizkuntza "*antiquior certè multò, & syncerior integròrque quàm uulgares hodie Italica, Gallica, Hispanica & Anglica: quae omnes partim ex Latinis corruptis, partim Gothicis aut Saxonibus & alijs quibusdam uocabulis mixtae confusaeque sunt*" (Jones 1991: 135) zela, "heroum lingua, lingua Teutonum victrix" (136-7) orobat, Babelgo dorretik Ascenas edo Ashkenaz Noeren ilobak Europara ekarria. Usu beren hizkuntza, sorreraz, grekeraren pare eta latinaren gainetik (hau beste bien nahastetzat jotzen dutenak ere badira) eta hirugarrenge eta apalen direlarik frantsesa, gaztelania eta italiara.

Hamazazpigarren mendeko alemanierazko hiztegiaren barnean Justus Georg Schottelius dugu izenik handiena, zalantzarik gabe (cf. Faust 1981, Jones 1991, Subirats-Rüggeberg 1994). Beretzat, eta on da hau gogoan izan dezagun, hiztegi lana bigarrengea da gramatikaren aldean bera hartara behartua izan arren lanbidez. Jones-ek (1991: 139) erakutsi legez, Schottelius-en ihardunean funtsezkoa dugu "Stammwort" deritzona,⁴³ alda- ez zatikaezin onarria (ahal izatera monosilabikoa) zeina hizkuntzaren sorrera eta garapen organikoarentzako ezinbestekotzat dakusan.⁴⁴ Faustek ikusi duenez *Ausführliche Arbeit* delakoaren bigarrena dugu liburuaren zatirik garrantzitsuenak. Bere izena "hitz azterketa" edo "etimologia", zeina baita "hitz bakoitzaren jatorri, ahalmen, eratorri eta konposatuen azterketa" (*apud* Faust 1981: 360). Oinarrizko formotarik abiatuaz,⁴⁵ hiztegia gonbinaketa prozesu zehatzez

(42) Cf. "Comme aussi j'estime cest essay n'appartenir q'ua personages fort capables & experimentez en ces affaires traductifs ou interpretatifs, en ayant vullu jcy suiuant, poser pour la langue françoise quelques exemples, de certains mots ou diction, que neaulmoings estants plusieurs diceuls differends en lettres & sillabes ne signifient q'une mesme chose, ce que ie treuue presque de mesme à l'Espagnol & Basque, pour la grand quantité & source des propos, mots, paroles, diction & termes q'on à jnuenté, inuente, & peult inuenter journellement, deriuant & sortant de ces antiques langages, gregs, latins & aultres, ov de la subtilité & jnuètiò des esprits de maîtenât [iii] De sorte que ie ne doubtte point que je n'aye des controlleurs & discoureurs à cause de ce difficile ourage" (Voltoire; cf. Lakarra 1995a).

(43) Cf. Jones 1991: 138. "Still within the framework of this Society, Georg Philipp Harsdörffer proposed the collection of "Stammwörter" (lexical roots), together with compounds, derivatives, proverbs, and mining, hunting and nautical terms; temptingly, he even produced a mock title-page for such a work, and a sample entry for *brechen*."

(44) Cf. "Word formation is dealt with in the 5th discourse (derivation) and the 6th discourse (composition) of the first book and in the 11th chapter (nominal derivatives), the 12th chapter (nominal compounds) and the 16th chapter (compounds with "prepositions") of the second book. The discussion of this theme however is not limited to these sections alone, but it is treated elsewhere, particularly when Schottelius touches upon positive characteristics of the German language and evidence for its historical identity" (Faust 1981: 359-360).

(45) Schottelius ez zen bakarrik erroka antolaturik hiztegiak ekoizten; Matthias Kramer hizkuntz irakasleak beste hainbat eta hainbat lanen artean 1702an atera zuen alemaniera-italiera hiztegia ere horrelakoa dugu:

Citing a familiar tag from St Augustine, Kramer saw it as his role to surmount the diversity of tongues that estranges man from man. But this is no metaphysician: what especially appeals about Kramer is his sheer practicality. This is well represented in his finest achievement, the great Italian-German, German-Italian dictionary of 1700-02, which is an expansion of an earlier work of

berretu daiteke, latinaren edo grekeraren thesauriak berdindu eta gaindituaz "(...) and untrammelled by the pedestrian constraints of mere defective, latter-day usage. The only controls on productivity envisaged by Schottelius are the diligent reading of good books, the observation of linguistic principles, and an intuitive empathy with the language" da Jones-en ondorioa Jones (1991: 139-140). Nago Schotteliusen antzeko ideiarik guregandik hurbil aurki daitezkeela (cf. Lakarra prestatzen-a).

Pouvreau eta Schottelius garaikide baino gehiago ditugu: 1663ko *Ausführliche Arbeit von der Deutschen HauptSprache*-n 4884 enbor eta konposatu eta eratorri (atzizki eta aurrizkika emandako) samalda biltzen du. Jones-ek dioskunez (1991: 139) Schottelius-entzat 'Stammwort', oinarritzko formentarik, abiatuaz, ongi definituriko gonbinaketa prozesuen bitartez hitz altxorra latinarena eta grekoarena bainoago haz daiteke. Areago: "Schottelius's particular vision for German is of a language miraculously, indeed uniquely, productive, with an as yet unmeasured potential beyond even Greek and Latin and untrammelled by the pedestrian constraints of mere defective, latter-day usage. The only controls on productivity envisaged by Schottelius are the diligent reading of goods books, the observation of linguistic principles, and an intuitive empathy with the language" (Jones 1991: 140). Orobat haren jarraitzaile dugun eta alemanaren indarrak iraunkorrena konposatu eta eratorri berrien bitartez hedatzea zela uste zuen Stieler-ek bere *Der Deutschen Sprache Stammbaum und Fortwachs*-en ([1691] apud Jones 1991: 141). Garaikide "prosaiko" zenbaitek eta ondorengoek bere hiztegia asmatutako hitzez betea zela masiatuarren, Steiler-ek bere burua aurrez defendatua zuen.⁴⁶

Kaspar Stieler-ek bere 1691ko hiztegi erraldoian⁴⁷ Schottelius-en bidea (eta Pouvreurena) jarraituko du hiztegia sarrera buruen ordena alfabetikoaren arabera emanaz, eratorri eta konposatuak beren oinarriaren barnean bilduaz. Schottelius-ek (eta, demagun, Sarako Etxeberri) legez, Stieler-ek ere usteko du alemanieraren berezko

1676. Gone is the all-powerful mystique of the "Stammwort". True, Kramer recognises still "ce divin Artifice de la Derivation & Composition" (...) and he defers to tradition –as well as to German language-structure– by including a list of roots with Italian glosses (pp. 11-67), by appending to individual entries the compounds which have the headword as their second element, and by cross-referencing between simplex and prefixed forms. But his vast material (2.482 pages in three columns) is now arranged strictly in alphabetical order. The work is intended as a learner's dictionary rather than just a reference tool (Jones 1991: 143).

(46) Lakarra 1994a-n markatu bezala, hizkuntzalaritza modernoan oihartzunik izan duen morfologi elemendu mugatuaren emankortasun agortezina Varro-gandikoa dugu. Ohiturak jarraitu zuen oraindik: Kramer-ek "ce divin artifice de la derivation & composition" aipatzen du bere italiara-alemana, alemana-italiera hiztegian (1700-1702); erro zerrenda gisa antolatzen du liburua, eratorri aurrizkidunen eta oinarrien arteko ber-bidalketak sartuaz.

Euskal Herrian ere irizkideak zituzten: "Mas digo que si los bascongados se toman, como pueden, la licencia de usar la analogía y metáfora, será el bascuense incomparablemente lengua más fecunda que las otras, las quales, con especialidad el romance, si cercenan estas locuciones figuradas, perderán más de la mitad de lo que llaman afluencia. La prueba de mi asserción será el Diccionario Bascongado" (cf. Lakarra prestatzen-a).

(47) "Whit nearly 2.100 pages and 68.000 headwords, it is quantitatively and qualitatively a milestone in German lexicography" (Jones 1991: 140).

indar eta ahalmena dela bere baitatik zabaltzea konposatu eta eratorri berriak sortuaz (Jones 1991: 141-2).⁴⁸

Schottelius-entzat eratorri eta konposatuak beharrezko dira oinarrizko hitzak mugatuak baitira hizkuntza batean, ez deitura behar duten objektuak, ordea. Haiak, gainera, galdu ere egin daitezke, ostera ezin erro berririk gehitu. Baina egunoroko gertakaria delarik gauza eta fenomeno berriak agitzea, hiztunak bere hizkuntzak duen hitz eraketa ahalmena erabili beharra du. Honela, eratorri eta konposatuak "arise through the natural force and productive character of the root words" (Faust 1981: 360).⁴⁹

Schottelius-en asmoa gerora alemaniera estandar idatziak behar zuen oinarria jartzea zen: "He was particularly concerned with establishing a vocabulary which could be applied within the arts and sciences and simultaneously serve to make their accomplishments known (2-3, 147), but he was convinced that such a state could not be realized until the study of the German language had been taken seriously by the German academic community" (Faust 1981: 360-1).⁵⁰ Honen kideak gure artean ere kausi genitzake (cf. Lakarra 1985 eta prestatzen-a).

Orduko alemanieraren erabileran zen aniztasunak bere helburuak gauzatzeko oinarri falta erakusten zion; lehenago hizkuntza normalizatu beharra zuen bere berezko erregularutasuna erakutsiaz, honela lehen grekerak edo latinak izandako kultur lantzea zekarrelarik (Faust 1981: 361):

Schottelius attempted to demonstrate that the German language was as competent as the Classical and Romance languages of fulfilling the linguistic demands posed by the arts and sciences. (ibid)

1693an atera zen Kramer-en italiara-alemaniera hiztegiaren bigarren argitalpena (lehen 1676koa zen). Bertan, Bray-k dioskunez (1988: 204) lexikoi egitura⁵¹ hartzen du, alfabetikoki erroak eta haren azpian eratorri eta deribatuetatik emanaz:

(48) Halere, ez bedi pentsa hortik garbizalekeria jarraitzen denik berehalakoan: Cf. "Blending an Oriental discovery with an extended linguistic image from Schottelius, Stieler conjures up a powerful Baroque vision for German, but clearly not one that is rigidly puristic. The "Fremdwort" is admitted, albeit peripherally" (Jones 1991: 142 eta oharra)

(49) "In order to illustrate this inner relation between root words and secondary words Schottelius used the image of a "language tree". The root words are found at the base of the tree and the remaining words are represented as the branches or the fruit" (Faust, ibid). Cf. Etxeberri 87-88: "Hauc dira escuararen hitçac eta icenac, ceinetan edireten baitira hain vicitasun eta significança misterioitsuac non baitirurite philosophoen sentenciac eta hetaric hitç bakhotchac gauçaren definicinoa".

(50) Hau frogatzeko alemaniera akademia eta unibertsitateetan sartzeko lehenagoko saio ustela aipatzen du.

(51) "Kramer envisage donc trois types d'ouvrages lexicographiques:

1) le Dictionarium qui est un répertoire strictement alphabétique dont l'intérêt principal est de faciliter la localisation des mots à consulter. C'est un dictionnaire de lecture, un dictionnaire de réception ou de compréhension;

2) le *Lexicon* qui présente une nomenclature où, seuls, les radicaux sont classés par ordre alphabétique et suivis, à l'intérieur de l'article, de leurs dérivés et composés. Le *Lexicon* est un ouvrage essentiellement didactique: c'est un dictionnaire de production de textes qui permet à son utilisateur de comprendre et d'appliquer les règles de formation des mots de la langue étrangère traitée;

3) la Phraseologia est un répertoire des "Kern-Wörter", des "mots-noyaux", mots du vocabulaire

ABBANDONARE

Abbandonarsi
 Abbandonarsi
 Abbandonarsi
 Abbandonarsi
 Abbandonarsi

Bray-rentzat (1988: 205) Kramer-en hiztegiak alemanieraren hitz-eraketa errege-lak ezagutzeko eta alemaniar hiztegia bera analogikoki hedatzeko lanabesa genuen:

Dor'enavant l'utilisateur dispose d'un outil pédagogique hautement perfectionné avec lequel il peut apprendre et les règles de formation des mots et les règles de leur emploi; un dictionnaire avec lequel il peut aussi enrichir son vocabulaire allemand grâce à l'intégration d'une composante analogique développée.

Stieler-en, Kramer-en (eta hurbilagoko besteren) bidea ez zen guztien gustukoa izan: "His more prosaic contemporaries and his successors, for example Gottsched in 1752 (...), complained bitterly that he had stuffed his dictionary full of invented words –an accusation that Jacob Grimm doubted, and that has yet to be properly judged by historical lexicologists." (Jones 1991: 142, eta orobat Faust 1981: 368.

Halere, Stieler-ek errazki defendatu zuen bere burua argudiatuaz (i) bera poeta zela, (ii) morfologian aspalditik ziren lanabes eta baliabideak erabiltzen ari zela, eta (iii) inoiz lehen galdutako hitzak berreskuratzen ari zela (ibid). Arrazoibideok ere ezezagun ote zaizkigu?⁵²

10. Ondorioak.

Stankiewicz-ek (1981: 177) markatu zuenez 16. mendeko hizkuntzalaritzaren aitzinamendua usu atzenduxea dugu garaiko bestelako aurrerapenei –bereziki literatur hizkuntzeneri– adi izanik:

central classés par ordre alphabétique, analysés sémantiquement et décrits dans leur usage. C'est un dictionnaire de définitions et de constructions" (Bray 1988: 202-203; etzana neurea).

Burutu gabe izan arren ere bigarrena da, zalantzarik gabe, Pouvreauren eredia. Cf. "Three significant decisions about the contents of the Thesaurus, two of which are reflected in this introduction, would change lexicography in the sixteenth century: 1) whole phrases which imply context, and the meta-structure of language would be represented, not isolated words; 2) a French commentary would be provided as an afterthought although fully integrated into the dictionary (the commentary is not a translation but rather the comparison of synonyms); and 3) grammatical categories would be indicated: conjugations, genders, etc. These three decisions transfigured an ancient tradition of translation shifting the "dictionnaire de mots" into a context in which the "dictionnaire de notion" would give birth ultimately to the "dictionnaire de langue" as we know it today" (di Virgilio 1988: 191).

(52) Alemaniar herrietarik eta Euskal Herritik landa antzeko jokaerak aurkitzea ez da ezinezko inolaz ere: Lambert-ek (1987: 30-1) Gruffurd Robert-ek (*Brève exposition de la première partie de la grammaire galloise, où l'on trouvera beaucoup de choses nécessaires à qui désirerait parler le gallois convenablement ou l'écrire correctement*, Milan 1567-1584) dioskunez "La deuxième partie (Morphologie) porte le nom curieux de *Cyfiachyddiaeth* "médication": il veut montrer comment "soigner" chaque mot pris séparément et tiré de son contexte discursif. Dans cette section, Gruffurd propose différents moyens pour enrichir le gallois, afin de lui permettre de traduire les ouvrages étrangers, et d'être un instrument

The sixteenth century which marked in Western Europe, and especially in Italy, the high point of the Renaissance and brought in its wake the burgeoning of the arts and sciences, a revival of classical learning, and the formation of national states and languages was also a period of intense linguistic activity and of original contributions to linguistic theory. The importance of these contributions has been insufficiently appreciated, since questions pertaining to the formation of the literary languages (known in Italy as the "questione della lingua") have tended to push the significance of the theoretical problems into the background, if not entirely out of sight.

Izan ere, Cinquecento-ko hizkuntz eztabaidetako letra-gizonen gehiengoak ez hizkuntzazko baina erretorikazko interesa nagusi erazi dutela esan izan da; Stankiewicz-ek, ordea, ez du hori onartzen eta bai, aldiz, –filosofia, erretorika, literatura, ortografia eta bestelako gaiekin nahasirik bada ere– hizkuntz-teoria garai hartan ere garatu zela markatzen, egileen artean ogibidez hizkuntzalari gutxi izan arren.

Some of the central problems raised by the linguists of the sixteenth century, we are, I believe, entitled to say that they initiated a new movement in the history of European linguistic thought, a movement which is marked by no less a ferment of ideas than the one which took place in other areas of intellectual and artistic endeavor. To the most interesting attainments of that movement belongs, no doubt, the insight that the surest road to the understanding of the general principles of language lies in the study and comparison of specific languages (Stankiewicz 1981:).

Lehenago ere bai Larramendiren, bai Harrieten gramatiketakoek bezala eratorpenari buruzko atalak hiztegi-gintza zaharraren ikuspegi zuzen baterako esaldiaren sintaxia eta morfologiaren arteko erlazioak miatu beharra adierazi ziguten (cf. Lakarra 1994a). Gaiak oso hurbilketa ezberdinak izan ditu hizkuntzalaritzaren historian. Erregela gisa hartu ohi da (cf. Schultink 1988) Europako 20. mendeko hizkuntzalaritzan hitzaren eta esaldiaren arteko funtsezko berezkuntza. Saussure-k berezkuntza tipitu egiten du morfologiari hizkuntz izakien forma (erlazio asoziatiboa) egokituz eta sintaxiari funtzioa (erlazio sintagmatikoak), baina hari bere burujabetasuna ukatuz: "Linguistiquement, la morphologie n'a pas d'objet réel et autonome; elle ne peut constituer une discipline distincte de la syntaxe". Hjelmslev-ek ere sintaxiaren eta morfologiaren arteko berezkuntza ukatu zuen beste bide batetik, hitz barnean esaldian ematen diren menpekotasun erlazio berak direla aldarrikatzen baitzuen. Estatu Batuetan Boasek hitzak abstrakzio artifizialtzat zituen eta haren ikasle Sapir-ek hitza izaki psikologiko gisa garrantzitsutzat hartu arren –eta esaldi barneko sintaxiaren eta hitz barneko morfologi fenomenoaren artean berezi– "gramatika kontzeptu" eta "gramatika prozesu" nozioei balio handiagoa ematen zien eta horren barnean hartu ohi zituen bateko eta besteko fenomenoak.⁵³ Bloomfield-entzat eta haren ondo-

adapté à toute discipline: il fait la liste des suffixes disponibles, il montre comment emprunter des mots au latin ou comment forger des néologismes. Il ne montre aucun mépris pour les emprunts aux langues modernes".

(53) Dakartzan oihartzunengatik markagarria da Sapir-en hurbilketa honen atzean den ikuspegia: hizkuntzak oro direla berdin beren adierazpide ahalmenean, morfologiaren edo sintaxiaren bitartez horiek gauzatzea bigarren mailako arazo delarik.

rengoentzat (Harris-entzat, esateko) bi moduloen, sintaxiaren eta morfologiaren, arteko berezkuntza bigarren mailakoa zen: gramatika ezaugarri berak erabiltzen dira bi osagarriekin forma konplexuagoak eraikitzean, dela hitz berri batean, dela esaldian.

Chomsky-ren lehen lanetan edota Lees-en *The Grammar of English Nominalizations*-en ere hurbilketa antzekoa genuen, ez baitzen tokirik morfologi osagai burujabearentzat: atzizkitze prozesuak sintaxi osagaian ematen dira eta ez da bereizkuntzarik esaldi sintaxiaren eta hitz sintaxiaren artean. Lehen aldaketak *Aspects of Syntactic Theory*-n (1965) jazo ziren: oinarrian lexikoi bat beren beregi kokatu beharra ikusten da hiztegi item bilduma gisa, zein bere sintaxi, semantika eta fonologi ezaugarriekin. Honetarako azken zioa ez zen, izan, morfologiatikoa, hiztegi unitateen azpikategorizazio jerarkikorako ezina baizik. Urrunketa areagotu egin zen 60en amaierako lanetan; hor irekitako bideak izan ziren Halle eta Jackendoff-en lanetan zabaldu zirenak. Halle-k hitz eraketa fenomenoak oro (deribazioa eta inflexioa, ez baitio ezer konposizioaz) lexikoi barnean kokatzen ditu; Jackendoff-entzat morfologiaren egiteko nagusia ez da litezkeen hitzen sorkuntza edota direnen analisia, baizik eta hitzunen gaitasunaren arabera hiztegi unitateen arteko erlazioak adieraz ditzakeen formalismoa garatzea. Transformazio bidezko erlazioa baztertzen duelarik (Lakoff-en aurka) erredundantzi erregelak eta unitateen propietate idiosinkratikoak ditu aztergai. Harrentzat (eta orobatsu Halle-rentzat) erredundantzi erregela lexikoak aurretiaz ezagun diren hitzen arteko orokortasunetarik ikasten dira. Hauek menderaturik hitz berriak ikastea errazten da. Era honetan baztertzen da artean estandard zen ikuspegia, hots, sintaxia ez eze lexikoa ere sortzaile izango da aurrerantzean, nahiz eta usuenik sintaxia izan sortzaile eta hiztegi erregelak pasiboak.

Siegel, Allen, Aronoff eta besteren lanei eskerrak morfologi osagaia garatuaz eta zabalduaz joan zen 70en akaburantz sortzaileen hizkuntz ereduaren osagai ezagutu izatera iritsiaz. Hasieran irregularitate bilduma edo kokaleku gisa asmatuiko lexikoa, morfologi egiturari zegozkion erregelak hartuaz zihoan eta pixkanaka (“burutasuna”, azpikategorizazioa, X-barra, perkolazioa...) sintaxiaren eredutik hurbiltzen.

Morfologia gramatika eredu honen osagai berezitzat hartzearen aurkako proposamenak eredu osoaren garapenetik (ikuspegi modularra) eta fonologi lexikoaren kritikatik etorri dira. Fonologia eta morfologia lexikoaren oinarrien ahultasuna ikusi da, bertan erregela fonologikoak ez baitira aritzen egitura deskribaketak aukera ematen dion guztietan, operazio morfologiko zenbaiti lotuak direlarik erregela fonologikoak. Alabaina, fonologi erregelek informazio sintaktikoa eskura dezaketela ikusi da (eredu horretan mantentzen zenaren kontra) eta hitz eraketak eta fonologi erregelek sintaxi egituran ezarketa lexikoa eman ondoren ere jarraitzen duela esan daiteke.

Morfologiaren antolakuntzaren inguruko zenbait puntu eztabaidatzera zuzendutako lan batean Ormazabal-ek (1992) erakutsi zuenez hurbilketa sintaktikoak baditu lexikalistaren ondoan zenbait abantaila hitz eraketari dagokionez. Hitz konplexuen eraketak osagai sintaktikoan ezarritako hatsarri orokor zenbait gordetzen dituela eta morfologi eta sintaxi operazioen arteko ezberdintasunak sistemaren baldintza orokorren eragiketarik datozela defendatzen du Ormazabalek ordezkatzeko duen joerak. Hipotesi lexikalistaren gain eraiki morfologi teoriari bai osagai honen barneko propietate interesgarrien inguruko orokortasunak, bai osagaiaren eta sintaxiaren arteko erlazioak

itzuri ohi zaizkie. Hitz eraketa prozesuen gobernatzaile gisa aurkeztu izan diren baldintza eta hatsarriak sintaxi hatsarri askeetarik deriba daitezkeela argudiatu zuen Ormazabalek, baldin eta unitate konplexu haiek S-egituratik D-egiturako bihurketan (“mapping”) osagai transformatzailearen bitartez sortu direla onartzen badugu:

Thus, works as Sproat (1985) indicates that the Lexicon can be no longer considered as an independent word-formation component. The syntactic representation of words does not need to be derived appealing to an special and apart component, but rather word formation can be just reduced to conditions of well-formedness on syntactic representation (Ormazabal 1992: 13).⁵⁴

Larramendiren hiztegi-gintzaren inguruan izandako hurbilketa oker eta huts faktualetan oinarrituriko iritzi, aitzakia eta usteketa zenbaiten ahultasuna frogaturik gelditu delakoan nago (cf. Lakarra 1993). Lan horretako oharrez landa, ondorengoetan miatu diren filologi alderdi zenbaitek (cf. Lakarra 1994a Harrietez eta Lakarra 1994b Urtez) Larramendi eta aurreko hiztegi-gintzaren alderdi batzuen ezagutza zehatzagoa eskuratu digute, baina eginkizun dugu oraindik azterketa emankorrago baterako nahita nahiezko duguna, hots, euskal hiztegi-gintza zaharraren etorkiak eta bilakabidea argitzen lagunduko gaituen hurbilketa berri baterako oinarriak jartzea.

Oraingo honetan Pouvreauren hiztegia eta euskal hiztegi zaharrak azaltzen edota baldintzatzen dituzten hiztegi-arekiko ez eze hizkuntz-arekiko uste eta teoriak azalerratu ditut, hauek –eta hizkuntz eta hiztegi-gintza-historiografia europarra– kon-tuan ez hartuak baitakar, niketz, euskal hiztegi-gintzazko historiografiak pairatu desegokitasun eta desbideraketa.

Pouvreauren hiztegi-ariketa berrikusi dugu, bertan aurreko ikerketak bereziki ukitu (eta goraiatu) aitzineko egileen testuetatik bilketa –lehen euskal autoritate-hiztegia bailitzan– gutxiena eta egilearen sorkuntza gehiena (% 65-70 eratorri eta konposatuetan) markatuaz; hiztegi(eta)ko lexiko berrikuntza bat datorrela bere obretakoarekin, ez halabarrez, gainerako beteginzarreak barkakizun egiten duen bekatu arin gisa; honenbestez, ezin harritu beste hiztegi-gile askok bezala, hiztegiaren hitzaurrean azaltzea, hain zuzen, euskarazko eratorriak nola sor daitezkeen. Zor berezirik izatekotan Kerejetak (1991) lehenengoz erakutsi legez, Oudin-ekin duela ere ikusi dugu haren hiztegian aurkitu baitzuen ez honako edo harako hitzaren azalpena edota adibidearen eredia, baizik eta oinarri ezagunetarik gramatikaren baliabideez eratorri berriak sortzeko ohitura. Europa osoan mendeetan zehar aieruz eta hainbatetan aipatuki eriden genezakeen gramatikaren hiztegi-arekiko lehenasuna dugu Pouvreauren ariketan gauzatzen dena.

(54) “...this model [Lexical Phonology] takes the component of word formation, namely the Lexicon, to be a separate module from the syntax: Morphology, therefore, is assumed to finish with the last lexical strata. Recent works in morphology suggest, however, that this approach to the field is a misconception of the role of Morphology within the grammar and the morphological processes of word formation do also occur in the syntax: the same result is independently supported by the phenomena of Basque considered here; this language shows that the process of word formation, both in their phonological and morphological sides, cannot be set apart from the syntax. It follows from those facts, that it is incorrect to assume that once the word formation processes have finished, the ords are inserted in the syntactic structure” (Uribetxeberria 1991: 12, *apud* Ormazabal, *ibid.*).

As it is part of a book devoted to the grammar of German, with extensive chapters on derivations and compositions, it must be evaluated in the light of the rules given in those chapters. Schottelius elucidates the word-formative potential of German by first explaining the generative potential of every kind of word formation and second by enumerating the lexematic elements with which this potential functions.

dio Hüllen-ek (1988: 193). Hots, gaitasunaren eta ez ariketaren (*performance* nahiz *parole*-aren) ispilu nahi zuten izan, argiro. Ikusi dugunez, alemanierazko hiztegi-gintza zahar osoari heda diezaiokegu juzku hau; eta Euskal Herrikoan ere, zeini bere mailan, erabat desegoki egiten ote? Erantzungai dugu bertatik berehalakoan edonori atera dakioken galdera samalda; ez dirudi, bederen, ezezko borobila dagokionik hemen aztergai izan dugun Pouvreauri.

11. Bibliografia

- Aarsleff, H., et al. (arg.), 1987, *Papers in the History of Linguistics. Proceedings of ICHoLS III, Princeton 1984*, (Studies in the History of the Language Sciences, 38) John Benjamins, amsterdam-Philadelphia.
- Acero, I., 1985, «El *Diccionario latino-español* y el *Vocabulario español-latino* de Elio Antonio de Nebrija: análisis comparativo», *Anuario de lingüística* I, 11-25.
- Ahlquist, A., 1983, *Histoire de la linguistique: la tradition irlandaise*, Collection THTL, Université de Paris 7, Paris.
- , (arg.), 1987, *Les premières grammaires des vernaculaires européens* (=HEL 9/1), Paris.
- Aldrete, B. de, 1606, *Del origen i principio de la lengua castellana o romance que oi se usa en España*. Berrarg. faksim., L. Nieto Jiménez (arg.), CSIC, Madrila, 1975.
- Anderson, J. D., 1972, *The development of the English-French, French-English Bilingual Dictionary: A study in comparative lexicography*. Ph. D. diss., Baton Rouge, Louisiana State Univ. (Ann Arbor Univ. Microfilm).
- Ariza, M., et al. (arg.), 1992, *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la lengua española*, Arco Libros, Madrila.
- , et al. (arg.), 1992, *Actas del II Congreso Internacional de Historia de la lengua española*, Pabellón de España, Madrila.
- Ayres-Bennett, W., 1990, "Dangers and difficulties in linguistic historiography: the case of Gilles Ménage (1613-1692)" in Hüllen (arg.), 195-206.
- Azkarate, M., 1991, "Basque lexicography" in F. J. Hansmann et alii (arg.), *Dictionaries*, de Gruyter, Belin-New York, III, 2371-2375.
- , 1992, «Larramendiren hitz-eraketa», in Lakarra (arg.) 1992b, 207-219.
- , 1993, «Oihenarten lexiko-sorkuntza», in *Oihenarten laugarren mendeurrena*, Euskaltzaindia, Bilbo (=Iker 8), 49-77.
- Baker, M. C., 1988, «How complex words get their properties», ms. McGill University.
- Barber, Ch., 1976, *Early Modern English*. London: André Deutsch.
- Bassols de Climent, M., 1945, «Nebrija en Cataluña», *Emerita* 13. 49-64.
- Bilbao, G., 1992, «Pouvreuren hiztegi laukoitza», *ASJU* 26/2, 341-389.
- Bourland, C. B., 1974, «The *Spanish schoole-master* and the polyglot derivatives of Noel de Berlaimont's *vocabulaire*», *Revue Hispanique* 81. 283-318.
- Bray, L., 1986, «Richelet's *Dictionnaire françois* (1680) as a source of *La porte des sciences* (1682) and Le Roux's *Dictionnaire comique* (1718)» in Hartmann (arg.), 1986, 13-22.
- , 1988, «La lexicographie bilingue italien-allemand et allemand-italien au dix-sep-

- tième siècle. L'exemple des dictionnaires de L. Hulsius et de M. Kramer" in Snell-Hornby, 199-206.
- Caravolas, J. A., 1995, "Apprendre à parler une langue étrangère à la Renaissance", *Historiographia Linguistica* 22: 3, 275-310.
- Colón, G., & A.-J. Soberanas, 1979, "Estudio preliminar" in *Elio Antonio de Nebrija. Diccionario latino-español (Salamanca 1492)*, Puvill-editor, Barcelona, 9-36.
- & ———, 1985, *Panorama de la lexicografía catalana*, Encic. Cat., Barcelona.
- Cooper, L., 1960a, «Sebastián de Covarrubias: una de las fuentes principales del *Tesoro de las dos lenguas francesa y española (1616)* de César Oudin», *BH* 62/4. 367-397.
- , 1960b, «Girolamo Vittori y Cesar Oudin: un caso de plagio mutuo», *NRFH* 14/1-2, 3-20.
- , 1962, «El *Recueil* de Hornkens y los diccionarios de Palet y de Oudin», *NRFH* 16/3-4, 297-328.
- Coseriu, E., 1972, «Las etimologías de Giambullari», in *Homenaje a Antonio Tovar*, 95-103, Madrila. Berrarg. in *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje*, Gredos, Madrila.
- Covarrubias, S., 1611, *Tesoro de la lengua castellana o española*. Faksim., Madrila Turner 1979.
- Dibbets, G. R. W., 1988, «Dutch philology in the 16th and 17th century», *HL* 15/1-2. 39-61.
- Dolezal, F., 1986, «How abstract is the English dictionary» in Hartmann (arg.), 1986, 47-55.
- Everaert, M. eta alii (arg.), 1988, *Morphology and Modularity*, Foris, Dordrecht.
- Faithfull, R. G., 1962, "Teorie filofifiche nell'Italia del primo Seicento con particolare riferimento alla filologia volgare", *Studi di filologia Italiana* 20. 147-313.
- Faust, M., 1981, «Schotelius' concept of word formation» in Geckeler et alii (arg.), 359-370.
- Gallina, A., 1959, *Contributi alla storia della lessicografia italo-spagnola dei secoli XVI e XVII*, Olschki, Firenze.
- García Macho, M. L., 1988, «Estudio comparativo entre dos ediciones del diccionario latino-español de Elio Antonio de Nebrija», in Ariza et al. (arg.) 1988, 845-858.
- , 1993, "Sobre los vocablos suprimidos en la edición de 1516 del *Vocabulario español-latino de Nebrija*", *Anuario de letras* 31, 135-159.
- Geckeler, H. et alii, 1981, (arg.), *Logos semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*. Gredos & Walter de Gruyter, Madrila, New York, Berlin.
- Gili Gaya, S., 1960, *Tesoro lexicográfico (1492-1726)*. I, A-E, C.S.I.C., Madrila.
- , 1963, *La lexicografía académica del siglo XVIII*, Cuadernos de la Cátedra Feijóo 14, Univ. de Oviedo, Oviedo.
- Gleason, H. A., jr., 1960, «The relation of lexicon and grammar» in Householder & Saporta (arg.), 1975, 85-102.
- Guerrero, G., 1988, *El léxico en el Diccionario (1492) y en el Vocabulario (¿1495?) de Nebrija*, Doktorego tesia, Málagaako Unibertsitatea. Mikrofítxetan argitaratua. Orobat (titulu berarekin baina laburtua) 1995, Universidad de Sevilla & Ayuntamiento de Lebrija.
- Gulsoy, J., 1959-62, «La lexicografía valenciana», *Revista Valenciana de Filología* 6, 109-141.
- Hammond, M. & M. Noonan, 1988, «Morphology in the generative paradigm» in id (arg.), *Theoretical morphology. Approaches in modern linguistics*. Academic Press, London, 1-19.
- Hartmann, R. R. K., (arg.), 1986, *The history of lexicography. Papers from the Dictionary Research Centre Seminar at Exeter, March 1986*, (Studies in the History of the Language Sciences, 40), John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia.
- , (arg.), 1989, *Lexicographer and their works*. Univ. of Exeter.
- Haugen, E., 1986, «Learned lexicographers of the North: seventeenth-century vignettes» in Hartmann (arg.), 1986, 99-105.

- Hausmann, F. J., 1988, "Les dictionnaires bilingues italien-allemand / allemand-italien au dix-huitième siècle" in Snell-Hornby, 207-216.
- Hayashi, T., 1978, *The theory of English lexicography, 1530-1791*, (Studies in the History of Linguistics, 18), John Benjamins, Amsterdam.
- , 1980, «Principles of English lexicography in the early 17th century», in Koerner (arg.), 1980, 94-101.
- , 1984, "Methodological problems of 18th-century English lexicography" in S. Auroux (arg.), *Materiaux pour l'histoire des théories linguistiques*. 355-362.
- Hoenigswald, H. M., 1960, «Lexicography and grammar» in Householder & Saporta (arg.), 1975, 103-110.
- Householder, F. W., & S. Saporta (arg.), 1975 [1960], *Problems in lexicography*, 3. arg., Indiana University, Bloomington.
- Hüllen, W., 1986, «The paradigm of John Wilkins' Thesaurus» in Hartmann (arg.), 1989, 115-125.
- , 1990a, (arg.), *Understanding the historiography of linguistics. Problems and projects. Symposium at Essen, 23-25 November 1989*. Nodus Publikationen, Münster.
- , 1990b, «Motives behind 17th century lexicography: a comparison between German and English dictionaries of that time» in Hüllen 1990a, 189-196.
- Ibson, R. F., 1986, «Lexicographic archeology: comparing dictionaries of the same family» in Hartmann (arg.), 1986, 127-136.
- Jones, W. J., 1991, «*Lingua teutonum victrix?* Landmarks in German lexicography», *HEL* 13: 2, 131-152.
- Kerejeta, Mª J., 1991, "Oihenart Silvain Pouvreauren hiztegian", *ASJU* 25/3. 865-899.
- Kibbee, D. A., 1986, «The Humanist period in Renaissance bilingual lexicography» in Hartmann (arg.), 1986, 137-146.
- , 1987, «Bilingual lexicography in the Renaissance Palsgrave's English-French lexicon (1530)», in Aarsleff et alii (arg.), 1987, 179-188.
- Kintana, X., 1971, *Linguistika orain arte*, Lur, Donostia.
- Koerner, K., 1980, *Progress in Linguistic Historiography*, (Studies in the History of the Language Sciences, 29), John Benjamins, Amsterdam.
- , 1987, "On the problem of 'influence' in linguistic historiography" in Aarsleff et alii (arg.), 1987, 13-28.
- Lakarra, J. A., 1984, *Euskal thesauruserako gaiak: Hegoaldeko testuak (1700-1745)*, tesina argitaragabea, EHU-Gasteiz.
- , 1985a, «Larramendiren hiztegi gintzaren inguruan», *ASJU* 19/1, 9-50.
- , 1985b, "Literatur gipuzkerarantz: Larramendiren Azkoitiko sermoia (1737)", *ASJU* 19: 1, 235-281.
- , 1985c, "Berriz Larramendiren segiziokoez", *ASJU* 19:2, 439-452.
- , 1991, «Testukritika eta hiztegiak: Harriet eta Larramendi», in id (arg.), *Memoriae L. Mitxelena magistri sacrum*, (ASJU-ren gehigarriak, 14), Donostia.
- , 1992, «Larramendirekin aurreko hiztegi gintzaren historiaz: aztergai eta gogoeta», in Lakarra (arg.) *Manuel de Larramendi. Hirugarren mendeurrena (1690-1990)*, Andoaingo Udala-Euskaltzaindia-Gipuzkoako Foru Aldundia-Eusko Jaurlaritzako Kultura Saila, Andoain, 279-312.
- , 1993, *XVIII. mendeko hiztegi gintzaren etorkiez*. Doktorego tesi argitaragabea. EHU-Gasteiz.
- , 1994a, *Harrieten Gramatikako hiztegiak (1741)*, "ASJU-ren Gehigarriak", Donostia.

- , 1994b, "Euskal hiztegitzaren historiarako: II. Gogoetak Urteren hiztegitzaz", *ASJU* 28:3, 871-884.
- , 1995a, «*Hirur lengoaietan tresora*: I. Gramatika eta hiztegia», *ASJU*-n agertzeko.
- , 1995b, «*Hirur lengoaietan tresora*: II. Elkarriketak», *ASJU*-n argitaratzeko lana.
- , 1995c, "Oharra Landucciren hiztegitzaz", eskuizkribua.
- , 1996a, "Iturrien erabilera eta tamainak egitura(z) zehaztuaz: *Refranes y Sentencias eta Hiztegi Hirukoitza*. (XVI. mendeko bizkaierazko erretraue III)", *Uztaro* 16, 21-55.
- , 1996b, "Lexiko berrikuntza euskal hiztegi zaharretan: zenbait ikergai", *Uztaro* 19: 3-40.
- , 1997, *Euskal hiztegitzaz zaharraz*. Inprimategian.
- , prestatzen-a, "Etxeberri, Larramendi eta beste hiztegitzaz".
- , prestatzen-b, "Lexiko berrikuntzaz"
- , prestatzen-c, *Euskal hiztegi labur eta hitz zerrenda zaharrek: Bilduma bat*.
- Lambert, P.-Y., 1987, "Les premières grammaires celtiques" in Ahlquist (arg.), 13-46.
- Larramendi, M., 1728, *De la antigüedad y universalidad del bascuence en España*, Salamanca. Faksimila Ed. Vascas, Donostia 1978.
- , 1729, *El imposible vencido. Arte de la lengua bascongada*. Salamanca. Faksimila Hordago, Donostia 1979.
- , 1736, *Discurso histórico sobre la antigua Cantabria*, Madril. Faksimila Amigos del libro vasco, Bilbo 1985.
- , 1745, *Diccionario trilingüe del castellano, bascuence y latín*, Donostia.
- , 1967, *Diccionario vasco-castellano*, P. Altunaren arg., *Euskera* 12, 139-300.
- Leon-Portilla, A. H. de (arg.), 1982, *Pedro de Arenas. Vocabulario manual de las lenguas castellana y mexicana (1611)*, UNAM, México.
- , 1993, "Nebrija y el inicio de la lingüística iberoamericana", *Anuario de letras* 31, 205-223.
- Lépinette, B., 1989, «Contribution à l'étude du *Tesoro* de Sebastián de Covarrubias (1611)», *HL* 16/3, 257-310.
- , 1991, «Étude du *Tesoro de las dos lenguas* (Paris 1607) de César Oudin», *Iberoromania* 33, 28-58.
- , 1992, «La postériorité lexicographique de Nebrija. Les *Vocabularius Nebrissensis* latin-français (1511-1541)», *HL* 19: 2/3, 227-260.
- , 1994, "Le *Lexicon* (1492) de E. A. de Nebrija (1441-1522) et les *Catholicon abbreviatum* latin-français de la fin du XVe siècle" in C. Codoñer & J. A. González (arg.), *Antonio de Nebrija: Edad Media y Renacimiento*. Ed. Universidad, Salamanca.
- Lope Blanch, J. M., 1978, «Otro aspecto de la relación entre Ménage y Covarrubias». Berrarg. in *Estudios*, 193-200.
- , 1979, «El juicio de Ménage sobre las etimologías de Covarrubias», Berrarg. in *Estudios*, 185-191.
- , 1989, «El *Vocabulario de las dos lenguas toscana y castellana de Cristóbal de las Casas*». Berrarg. in *Estudios de historia lingüística hispánica*, Arco/Libros 1990, Madril, 111-124.
- , 1993, "Nebrija, fuente y puente de conocimientos gramaticales", *Anuario de letras* 31, 225-247.
- Martínez Alcalde, M. J., 1988, «Aproximación al sistema etimológico mayansiano», in Ariza et al. (arg.) 1988, 989-918.
- Matoré, G., 1967, *Histoire des dictionnaires français*, Larousse, Paris.
- Merrilees, B., 1988, "The Latin-French dictionarius of Firmin Le Ver (1420-1440)" in Snell-Hornby (arg.), 181-188.

- Mitxelena, K., 1958, «Introducción» in Agud & Mitxelena (arg.) 1958. [Orain *SHLV*-n, II, 762-82].
- , 1959, «La obra del P. Manuel de Larramendi (1690-1766)», Cuadernos de la Cátedra Feijoo. [Orain *SHLV*-n, II, 900-912].
- , 1961, «Euskal iztegitilleak XVII-XVIIIgarren mendeetan», *Euskera* 6, 7-22. [Orain *SHLV* I, 361-372].
- , 1970, *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*, Centro de Estudios Históricos de Vizcaya, Bilbo. [Azkueren hiztegiaren 1984eko berrargitalpenean hitzaurre gisa ere emana].
- , 1988, *Sobre historia de la lengua vasca*, J. A. Lakarra (arg.), *ASJU*-ren Gehigarriak 10, Donostia, 2 lib.
- Osselton, N. E., 1973, *The Dumb linguists. A study of the earliest English and Dutch dictionaries*. Leiden & Oxford University Press.
- , 1986, «The first English dictionary? A sixteenth-century compiler at work» in Hartmann (arg.), 1986, 155-184.
- , 1989a, «On the history of dictionaries» in Hartmann (arg.), 1989a, 13-21.
- , 1989b, «Alphabetisation in monolingual English dictionaries to Johnson», in Hartmann (arg.), 1989, 165-173.
- , 1990, «Distorting the linguistic record: secondary documentation in the "Oxford English Dictionary" in Hullén (arg.), 183-193.
- Oudin, C., 1607, *Thrésor des deux langues, française et espagnole*, Paris. Berrarg. ...*Reueu, corrigé et augmenté d'une infinité d'omissions, additions, locutions, pbrases, proverbes, sentences & recherches tirées du Thrésor de Covarrubias*, Lyon, 1665.
- Oyharçabal, B., 1989, «Les travaux de grammaire basque avant Larramendi (1729)», *ASJU* 23/1, 59-73.
- , 1996, «Hitzeratorriak Materreren *Dotrina Christiana* delakoan», *Lapurdu*n 1, 37-71.
- Quemada, B., 1968, *Les dictionnaires du français moderne (1539-1863)*, Didier, Paris.
- Quilis, A., 1980, (arg.), *Elio Antonio de Nebrija. Gramática de la lengua castellana*, Ed. Nacional, Madril, 1980.
- Ramajo Caño, A., 1987, *Las gramáticas de la lengua castellana desde Nebrija a Correas*, Univ. de Salamanca, Salamanca.
- , 1990, «De Nebrija al Brocense», *Anuario de Estudios Filológicos*, 13, .
- Reuland, E. J., 1988, «Relating morphological and syntactic structure» in Everaert et alii (arg.), 1988, 303-337.
- Riddell, J. A., 1974, «The beginning: English dictionaries of the first half of the seventeenth century», *Leeds Studies in English* 7, 117-153.
- Salmon, V., 1979, *The Study of Language in 17th Century England*, MIT Press, Cambridge.
- Berrarg. (Studies in the History of Language Sciences, 17), J. Benjamins, Amsterdam.
- , 1988, «Anglo-Dutch linguistics scholarship: A survey of seventeenth-century achievements», *HL* 15/1-2. 129-154.
- Sánchez Regueira, I., 1982, «César et Antoine Oudin: étude comparative des éditions de son *Thrésor* et son importance dans le domaine de la lexicographie», *Verba* 9, 329-340.
- Sarasola, I., 1980, *Materiales para un thesaurus de la lengua vasca*, tesi argitaragabea, Bartzelona.
- , 1984hh, *Hauta-lanerako euskal hiztegia*, GAK, Donostia.
- , 1986, «Larramendiren eraginaz eta», *ASJU* 20/1, 203-215. Berrarg. *Euskalaritza*-n.
- Schultink, H., 1988, «Some remarks on the relation between morphology and syntax in twentieth-century linguistics» in M. Everaert et alii (arg.), 1988, 1-8.

- Seco, M., 1987, *Estudios de lexicografía española*. Madrila, Paraninfo.
- Snell-Hornby, M., 1986, «The bilingual dictionary. Victim of its own tradition», in Hartmann (arg.), 207-218.
- , 1988, (arg.), *ZüriLex'86 Proceedings. Papers read at the Euralex International Congress, University of Zürich, 9-14 September 1986*. Francke Verlag, Tübingen.
- Stankiewicz, E., 1981, "The genius" of language in sixteenth century linguistics" in Geckeler (arg.), 177-189.
- Starnes, T. de W. & G. E. Noyes, 1946, *The English dictionary from Cawdrey to Johnson 1604-1755*, Chapel Hill, N. Carolina. Berrarg. G. Stein-en sarrerarekin, John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 1990.
- Stein, G., 1985, *The English dictionary before Cawdrey*. Lexicographica Series Maior, 9, Tübingen, Niemeyer.
- , 1986, «Sixteenth-century english-vernacular dictionaries», in Hartmann (arg.), 1986, 219-228.
- Steiner, R. J., 1970, *Two centuries od Spanish and English bilingual lexicography 1590-1800*. The Hague, Mouton.
- , 1986, «The three-century recension in Spanish and English lexicography», in Hartmann (arg.), 1986, 229-239.
- Subirats-Rüggeberg, C., 1994, "Grammar and lexicon in traditional grammar. The work of Mathias Kramer and Johann Joachim Becher", *Historiographia Linguistica* 21: 3, 297-350.
- Tovar, A., 1980, *Mitología e ideología sobre la lengua vasca*, Alianza Ed., Madrila.
- Urkizu, P., 1989, *Pierre D'Urteren hiztegia*, Deustuko Unibertsitatea-EUTG, Donostia, 2 lib.
- Urquijo, J., 1910, "Las citas del diccionario de Pouvreau", *RIEV* 4, 505-519.
- Verdonk, R. A., 1979, "Contribución al estudio de la lexicografía española en Flandes en el siglo XVII (1595-1707)", *BRAE* 59, 289-369.
- , 1988, "El diccionario plurilingüe llamado 'Anónimo de Amberes' (1639), reflejo de la lexicografía española en Flandes", in Ariza et al. (arg.) 1988, 995-1002.
- Vinson, J., 1881, «Les premiers grammairiens basques. Notes de Sylvain Pouvreau», *RLPhC* 14. 109-119.
- , 1891-97, *Essai d'une bibliographie de la langue basque*. Berrarg. faksim. Urquijoren oharrekin (ASJU-ren gehigarriak, 9), Donostia, 1984.
- , 1892, *Les petites oeuvres de Silvain Pouvreau*, Chalon-sur-Saône. Berrarg. faksim. Hordago, Donostia, 1978.
- , 1910, "Le vocabulaire de Pouvreau", *RIEV* 4. 139-141.
- Viñaza, Conde de la [C. Muñoz y Manzano], 1893, *Biblioteca histórica de la filología castellana*, M. Tello, Madrila. Berrarg. faksim. Atlas, Madrila, 1978, 3 lib.
- di Virgilio, P., 1988, "From translation to analogy: the birth of the etymon in sixteenth century French lexicography" in Snell-Hornby, 189-198.
- Zelaieta, A., 1988, «Rafael Micoleta Çamudio. Modo breue de aprender la lengua vizcayna», *Cuadernos de Sección "Hizkuntza eta literatura"*, Eusko Ikaskuntza, 7: 133-214.
- Zubiaur, J. R., 1990, *Las ideas lingüísticas vascas en el s. XVI (Zaldibia, Garibay, Poza)*, Deustuko Unibertsitatea-EUTG, Donostia.